

GYŐR ELESTE ÉS VISSZAVÉTELE A VALÓSÁG TÜKRÉBEN

Dr. Lengyel Alfréd

Hadtörténelmi múltunk dicső fegyvertényeinek még ma is egyik legragyogóbb láncszeme Győr várának 1598-ban történt, csodával határos visszavétele. A kortársak elismeréséről és az utókor hálájáról kőbe vésett emléktáblák, márványból faragott szobrok, magasztos hangú hősköltevények tanúskodnak s harminchat évtized távlatából érzékeltetik azt a leírhatatlan örömjongást, melyet Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf nagyszerű diadala kiváltott. Bécs lakossága ritkán látott olyan lélekemelő ünneplést, mint mikor a török felett aratott fényes győzelem híre falaihoz érkezett. Az esemény jelentőségét percek alatt felmérték az emberek, Prágában és Rómában éppen úgy, mint a császár-városban. Mindenki tudta és megértette, hogy Győr visszafoglalása kulcshelyzeténél fogva sorsdöntő következményeket vonhat maga után, a hadi események további alakulása tekintetében. De ami Rudolf császár és udvara számára is a legfontosabb volt, Nyugat kapuja megszabadult a nyomasztó félelemérzéstől s az élet fokozatosan ismét visszatérhetett régebbi, megszokott keretei közé.

Egyébként a győri vár elestének és visszavételének históriája olyan helytörténeti kérdés, melyről már sokat írtak korábban, de mivel a szerzők többnyire figyelmen kívül hagyták az időközben előkerült dokumentumanyagot, — illetve részben nem is ismerhették — néha egyoldalú, vagy éppen téves képet rajzoltak a valóságban kialakult helyzetről. A ma már felderített okiratok és naplók egybehangzó adatainak összevetése során más jelentőséget nyernek a tények, érthetőbbé válnak egyes epizódok és tudattá erősödnek mindazok a feltevések, melyek már eddig is sejtették, hogy a végzetes ostrommal és a vár bravúros visszavételével járt súlyos áldozatokat el lehetett volna kerülni, ha a legfelsőbb hadvezetés valóban feladata magaslatán állt volna. Igaz, hogy ilyképpen a város XVI. századi krónikája szegényebb lenne egy kiváló vitézi tettel, melyre ország-világ büszkén tekintett s mely napjainkban is felejthetetlen számunkra, de bizonyosra vehető, hogy Pálffy Miklós zseniális hadvezéri képességeivel enélkül is megörökítette volna nevét a török világ győri évkönyvében, viszont városunk megmenekült volna az 1594—1598. évek számtalan gyötrelmétől, pusztításától és jelentékeny vérvesztésétől.

Fordítsuk tehát vissza tekintetünket a távoli múltba és a szemtanú naplójának, valamint az egyéb bizonyítékoknak részletes taglalása nyomán tegyünk kísérletet az események, illetve mozgó rugóknak lehetőleg hiteles rekonsztruálására.

(E tanulmány az 1958-ban rendezett „Győri Napok” irodalmi pályázatán első díjat nyert.)

Amikor Lichtenstein György 1592-ben történt elhalálózása folytán Győr vára újból gazdátlanul állt, a tizenöt éves háború fenyegető réme már komoran előrevetette árnyékát. Színán nagyvezér telhetetlen csapatainak állandó betörései következtében évről-évre fokozódott a harci tevékenység, úgyhogy a végvárak védelmi vonulata folytonos hullámozást mutatott. A portyázó csatározások három gócpontja, Nagykanizsa, Komárom és Füleke vidéke csakhamar hadművelési területté változott és Veszprém, majd Palota török kézre kerülése után a Duna mentén húzódó útvonalak és erődítményeik jutottak közvetlen veszélybe. Győr vára a Budát Béccsel összekötő nagy fontosságú stratégiai útnak körülbelül a közepe táján volt s így bármelyik irányban haladó hadseregek mellett kellett elvonulnia. Különösen vonatkozott ez a nyugat felé igyekvő haderőkre, mert a Rábaköz vízenyős síkságai természetes akadályt jelentettek a kiterést megkísérlő harci egységek számára.

Minthogy a szultánnak rég eltökélt szándéka volt, hogy a háborús események kiújulása esetén a császárváros ellen vonultassa fel óriáshadát, Győr kulcs helyzete a nyugati részek védelmében egyre nyilvánvalóbbá vált. A törökellenes védővonal e jelentős pontjára tehát az udvarnak olyan várkapitányt kellett volna ültetnie, aki a hadihelyzet váratlan és esetleg válságos fordulataiban is gyorsan megtalálja a leghathatósabb ellenintézkedéseket. Igaz, hogy a győri vár 1561 óta olasz szakemberek irányítása mellett, másfél évtizeden keresztül a korszerű erődítési technika követelményeinek megfelelő alakot öltött és ellenálló képessége a későbbi esztendőkhöz is egyre erősödött, de a várároknak elhelyezett egyes ágyúállások és a külső védelmi rendszerbe tartozó bástya-kiszögellések még ekkor sem voltak véglegesen kiképezve.¹

Rudolf császár mindennek tudatában volt, amikor az új várkapitányt kiválasztotta, hiszen a kinevezési okirat külön is kiemelte, hogy: „ennek a helynek fontossága megköveteli, hogy ismét tekintélyes és rátermett parancsnok kerüljön...”² a vár élére. Hardegg Ferdinánd gróf 1593. szept. 1-én aláírt hűségnyilatkozatában biztosította is hadurát, hogy feltétlen engedelmességén és becsületességén kívül legjobb tehetsége szerint látja majd el a rábízott súlyos feladatot. Az uralkodó meghitt baráti köréhez tartozó főúr jóhiszeműsége és császárhűsége tekintetében nem is volt baj, de rátermettségéhez, hadvezéri képességeihez már komoly megalapozott-

¹ Borbíró—Valló: Győr városépítés története. Bpest, 1956. 98. l.

² Czech János közlése: Bericht des Grafen Fridericus Hardeck über dem Verlauf der Belagerung der festung Raab im Jahre 1594; nebst eigen hierauf bezüglichen Urkunden. (Hormayer: Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst. Wien. 1830. évf. 81. l.)

ságú kételyek tapadtak. S hogy mennyire indokoltan, azt a bekövetkezett események alaposan igazolták.

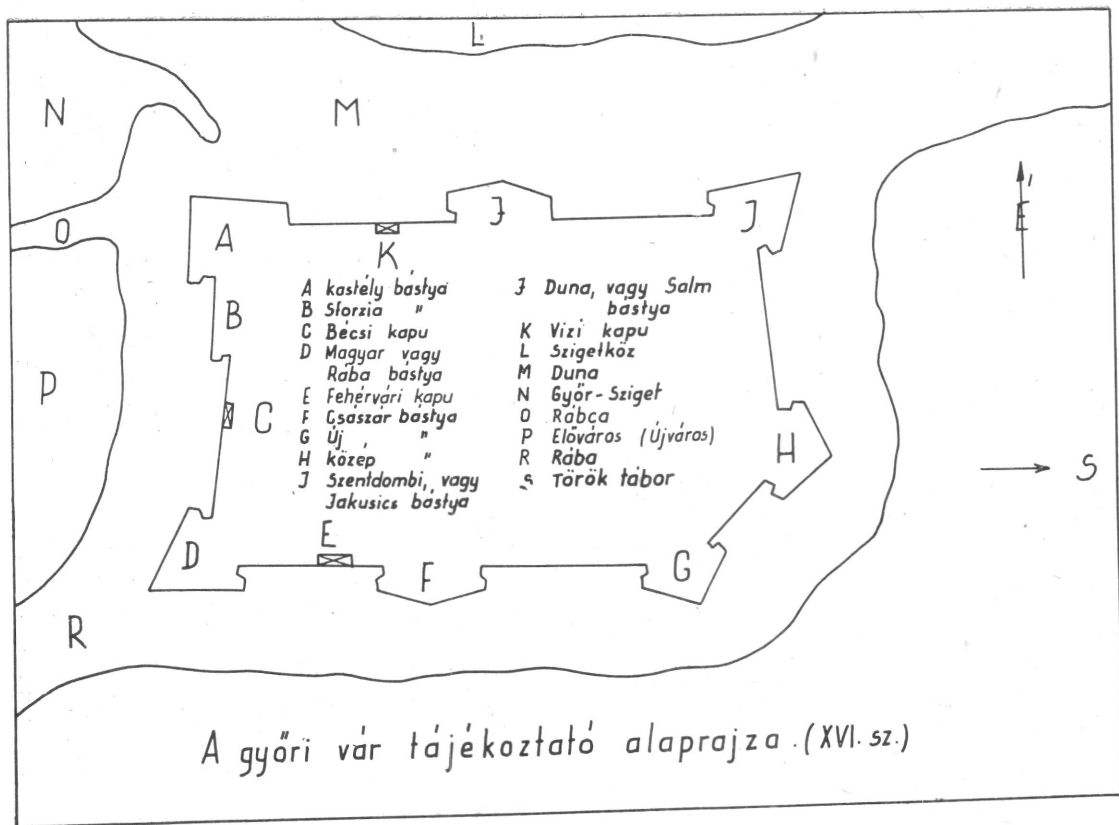
Mi sem volt természetesebb, mint hogy a hadi tudományokban járatlan várparancsnok bizonytalansága, a legfelsőbb hadvezetés tehetetlenségével, sőt gyávaságával párosulva, csak katasztrófát idézhet elő. Így is történt. A győri vár idő előtti feladása végzetes fordulatot jelentett a háború további menetére. A négyéves török uralom a mérhetetlen pusztítások mellett, Pápa, Győr és Komárom térségében megghiúsította a fel szabadító hadműveletek kibontakozását. Szerencsére Pálffy Miklós bravúros hőstette — Schwarzenberg Adolf hadvezéri irányításával — 1598-ban keresztül húzta az ellenség távolabbi terveit és Győr visszafoglalásával új lehetőségeket teremtett a török előnyomulási hullám tervszerűbb visszaszorítására.

A tizenötéves háború történetének számos mozzanatát egyébként ma még sajnos homály fedi. Feltárásuk és megfelelő kiértékelésük a jövő feladata. A korszak kutatójának ezért meg kell ragadnia minden kínálkozó alkalmat, hogy a rendelkezésre álló gyér dokumentáció hézagainak fokozatos kitöltésével világosabb, összefogóbb kép alakulhasson ki a XVI. század végén és a XVII. század elején lezajlott hadiesemények okozati kapcsolatairól.

I.

Eppen ezt a célt kívánja szolgálni az alábbi naplóismertetés, mely egy Leo Mihály nevű győri polgárnak Győr vára 1594. évi török ostromáról, majd elfoglalásáról szóló egykorú feljegyzéseit tartalmazza. A német nyelven írt, eddig ismeretlen Diarium a kalocsai főszékesegyházi könyvtárból került napfényre.³ Írója a szemtanú és tényleges résztvevő erejével regisztrálja a történeteket. Feljegyzései lényegében meg egyeznek a részben már ismert történelmi tényekkel, de magyarázatai és helyenkénti észrevételei érthetőbbé teszik a végső válság bekövetkezését előidézett körülményeket. A kézirat eredeti címe: „Memorial Verzeichniss dissen Anfang, in und nach her die ganze Zeit über der Belegung Raab, was sich darbei verlauffen, bis zu ende derselben Eroberung... usw.” Leo Mihály, aki foglalkozására nézve sáncmester lehetett, bevezetőjében megjegyzi, hogy a vázolt eseményeket jórészt saját szemével látta és naponként feljegyezte. A napló részletei valóban dátumszerű beosztással sorolják fel a történeteket 1594. aug. 15-től kezdve egészen szept. 30-ig, vagyis a vár elesését követő napig. De a feljegyzések tulajdonképpen júl. 5-ével kezdődnek, csak a közbeeső közel másfél havi időszak eseményei a mester sokirányú elfoglaltsága és a hadihelyzet változó alakulása miatt összefoglalóan vannak rögzítve.

³ Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár: 25.287 jelzetű kézirati kötet.

A győri vár tájékoztató alaprajza (XVI. sz.)

A kritikus hetek mozgalmas fejleményeiről ilyképpen emlékezik meg Leo Mihály, Diáriumának elsárgult lapjain:

1594. júl. 5. E napon érkeztem az esztergomi táborból Győrbe, ahol már harmadnap parancsot kaptam a hercegtől,⁴ hogy menjek Pápára, mivel a megyeispánság meg akarja kezdeni az építkezést. Az ellenség részéről fenyegető veszedelem ugyanis szükségessé tette, hogy a vár megfelelő biztonsága érdekében végrehajtást nyerjenek a legsürgősebb erődítési munkálatok.

Júl. 8-án érkeztem Pápára, ahol négy napot töltöttem, de robotosokat nem sikerült szereznem, sőt úgy láttam, hogy itt még a legfontosabb épület anyagokat sem lehet beszerezni; utamat ezért Bécsbe irányítottam és ott rendeltem meg a legszükségesebb dolgokat, melyek lőszerrel együtt csakhamar meg is érkeztek Győrbe, illetve Pápára. Amint visszaérkeztem, Győrről ért a szomorú hír

Júl. 23-án, hogy Tata vára három napi kemény harc után elesett, védői a várat feladták, de az őrséget az ellenség bántatlanul el hagyta volna.

Győrbe való visszaérkezésem után a gróf⁵ körülvezetett a várba és megmutatta, hogy mit tartana fontosnak és előnyösnek a vár további megerősítése szempontjából. Úgy magyarázta, hogy két-két bástya közé a contra scarpán,⁶ vagyis az ellenparton egy-egy külső védőművet (revelint?) kellene építeni. A vár elég jól meg volt erősítve, széles árok vette körül, de ez már nagyon feltöltődött az idők folyamán. A gróf mindamellett igen dicsérté az erődítmény védelmi rendszerét, majd említést tett Perlin ezredesről,⁸ mint a vár mostani építőtjéről. Úgy nyilatkozott, hogy az ilyen külső védőművekkel hónapokig távol lehetne tartani az ellenséget a vártól. Amikor engem megkérdezett, hogy mi a véleményem, kifejtettem, hogy én a magam részéről kimélyíteném a várárkot, azonkívül tervem volna a revelinekkal kapcsolatosan is. Ezek ugyanis, nem túlságosan magasra építve, több száz embernek biztosítanának helyet a védekezésnél.

Sürgős volna továbbá — közöltem a gróffal —, hogy a Szentdombi és Újbástya, sőt ha lehet, a Közép-bástya várfalai és mellvédei jobban kiépüljenek. A vár általános megerősítése helyett, ezeket a munkálatokat tartanám a legszükségesebbeknek, mert ezek elmaradása esetén a már meglévő védőművek sem használhatók eredményesen, már pedig az ellenség itt van közvetlen közelségünkben. Ugyancsak ajánlottam egy megerősített őrhelynek a Duna túlsó partján való felállítását, szemben a Vízi-kapuval, mivel Esztergomnál is sokat használt annak alkalmazása. Az ellenség emiatt nem bírta északi irányból átkelni és táborunkban komolyabb károkat okozni. — De mivel nem vagyok olasz származású szak-

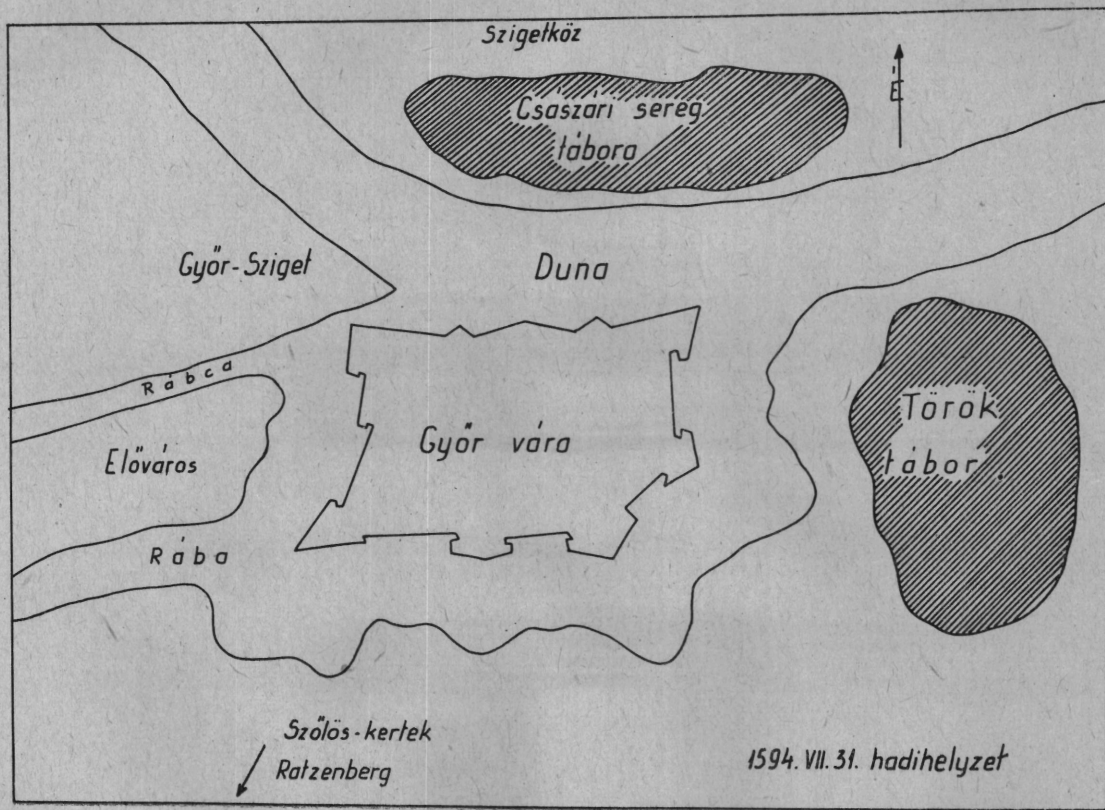
⁴ Mátyás főhercegnek ekkor még a győri várban volt a főhadiszállása.

⁵ Hardegg Ferdinánd gr., a vár főkapitánya, aki ekkor már teljhatalmú parancsnoka volt Győrnek.

⁶ Contra scarpa: általában a várárok ellenpartja, de jelenti az ellenparton elhelyezett külső ágyúállást is.

⁷ Revelin (rivelin, ravelin): a várárokban elhelyezett, vagy előretolt nyíl alakú védőmű.

⁸ Nicola Perlino ezredes, az olaszországi Forliból jött Győrbe, mint hadmérnök.

ember, ezt a javaslatomat nem vették figyelembe, sőt az őrhely kérdését is egyenlőre elvetették. Pedig Esztergom városában megépítése még a menekülés idején is nagy megnyugvást keltett.

Ezután Pápára kellett mennem kihallgatásra, de előzetesen még, az esetleges megrohanások elleni biztosítás céljából, a zsoldosok segítségével gyors iramban erődítési munkákat végeztünk el a vár kiálló nyúlványain. (Pápáról csak aug. 15-én érkeztem vissza.) Közben az ellenség Győr felé közeledtében Pápa felé portyázgatott nagyobb erők bevetésével, bár ezek során komoly veszteségeket szenvedett. Különösen sok lova, élleme és egyéb jószágja veszett kárba. De amikor később a tatárok jártak arra, egyszerre 500 emberünket ölték meg — németet, magyart egyaránt, valamint igen sok állatot elraboltak tőlünk. E bevetésük során Szentmártonba is betörték és a szent hegyen lévő várat megadásra kényszerítették. A védőknek szabad elvonulást engedtek.

Júl. 31-én vasárnap Szinán basa Győr alá érkezett 100 000 főnél nagyobb seregével és erősen megszállta az egész környéket. Az egyik sáncban felállított hét nagy ágyújával már a harmadik napon lövetni kezdte a várat a Szentdombi-bástya irányából. Később a Salm, illetve Középbástyán keresztül a magasabb épületeket, tornyokat vette célba az ellenség s közülük sokat szét is lött. Ezután az őrség házai, valamint a templomok következtek. Ezek közül is számos megrongálódott, sőt egy lőpor-torony fel is robbant. De voltak találatok a város többi részein, többek közt az építkezési anyag udvarán is, egyes ágyúgolyók pedig a város felett a táborba estek. Így azon a napon is — éppen vasárnap —, amikor embereink a Ratenbergnél⁹ vesztegeltek, a török nagy erővel rajtuk ütött, úgyhogy igen komoly volt az összecsapás. E csatározásokban a támadók is sok embert vesztek, de részünkről kétszázan estek el, főleg lovasok és előkelőbb harcosok.

Aug. 1-től 15-ig más, különösebb esemény nem történt. Egyébként ezekben a napokban Pápán voltam, de onnan is hallottam az ágyúlövések zaját, melyek bizonyára a győri vár ellen irányultak.

Aug. 12-én az ellenség állítólag további erősítéseket kapott és pedig hír szerint 40 000 főnyi tatár sereg érkezett segítségére.

Aug. 15-én reggel a törökök, sőt nagyobb részükben tatárok nagy erővel keltek át a Dunán. Előzetesen három földsáncot készítettek a város alatt a Duna mentén. Sokan úszva értek partot, de mivel a sebes áradat jó néhányat elvitt magával, a további egységek már hajókra helyezett deszkapallókon mentek át. Ez alkalommal olyan közel jutottak földsáncainkhoz,¹⁰ hogy egyik-másikba be is nyomultak; de embereink csakhamar kiverték onnan az ellenséget — kb. 3000 fő lehetett a számuk — és visszakényszerítették a víz túlsó partjára. A tatárok nagy része befeleladt a Dunába, negyven embert pedig még a parton leütöttek. A mi oldalunkon is közel kétszázan estek el és sokan megsebesültek. E csatározások során, — melynek részben szemtanúi voltunk a várból — igen elkéséredt harcok folytak legalább négy órán keresztül. Három nap is elmúlt,

⁹ Ratenberg (Razenberg), minden valószínűség szerint a szabadhegyi szőlő-hegyeknek egy a város felé eső elődombja lehetett.

¹⁰ A szigetközi tábornak Révfallu, illetve Pataháza környékén emelt föld-sáncait érte alattuk a szerző.

amíg a Duna vize a sok holttestet levitte. Embereink e harcokban nyílvesszőket, íjjakat, tegezeket, pajzsokat, öltözékeket és tatár kardokat zsákmányoltak. A tegezok, pajzsok és kardok egynémelyike ezüst verebtekkkel volt díszítve. Az egyiken valamelyik tatár khánnak a szakállas feje látszott. A kardhüvelyek selyemmel voltak befonva. Mindez arra mutatott, hogy az ellenség ez alkalommal nem csupán a köznépet vetette harcba.

Aug. 15-től 19-ig az ellenség a már említett földsáncokból futóárkokat épített ki állásaink irányában. Úgy szintén további sáncokat készített, egyre közelebb, városunk falai felé. Nyugodtan el lehet mondani, hogy a törökök szinte állandóan dolgoztak valamin.

Aug. 19-én délután két óra felé embereink, — még pedig először a magyarok, — kirohanást intéztek a Magyar-bástya megkerülésével a török földsáncok felé és még az éjszaka folyamán visszavetették az elleneséget, 400 lépésre a fehérvári kaputól. Később a német és olasz zsoldosok törtek ki ennél a kapunál és olyan rohamot hajtottak végre, hogy az ellenség kénytelen volt elmenekülni. Ennek láttán a török lovasság a Ratzenberg táján mögéjük került, hátba támadta soraikat és egymásután kiverte őket földsáncaikból; először a Szentdombnál lévőből, majd az összes futóárkokból. Embereinkkel együtt ezúttal több, mint 600 harcos vett részt az összecsapásban, mely három órán át tartott. Végül is katonáink zászlókat, kardokat, felszerelési tárgyakat, ruhákat zsákmányoltak és a kézitusa, valamint ágyúink összütze következtében 300 török maradt holtan, vagy sebesülten a csatatéren; több előkelő harcos, egy bég, sőt egy pogány próféta is elpusztult. Részünkről ez alkalommal 25-en estek el.

Aug. 20-án embereink — nagyobbrészt gyalogosok — kora reggel a már több ízben említett földsáncokba hatoltak; még ekkor is kb. 200 török, illetve tatár holttestet találtak bennük. Ugyancsak ott maradt négy ke-rekes és sok kisebb ágyú, továbbá számos ásó, lapát, csákány és egész halom kétszersült-féle kenyér. Katonáink mindezt a várba vitték, természetesen a holttestek kivételével. A távolabbi futóárkokban lévő törökök azonban nem engedték, hogy végleg elveszítsék ezeket a sáncokat; újból támadásba kezdtek és kiszorították embereinket az árkokból. A segítségül siető várórséget a török lovasság a Ratzenberg mögött feltartóztatta s így az ellenség a sáncokat továbbra is tartani tudta. Saját erőink ugyan megkíséreltek még egy támadást, sőt a várból nagy ágyúkkal is erősen lötték az ellenség birtokába került földsáncokat, de az éjszaka közeledtével katonáinknak vissza kellett vonulniok a várba. Részünkről négyen haltak meg, az ellenség is négy halottat hagyott hátra, de az ő oldalán még egyéb károk is voltak.

Aug. 20., 21. és 22-én a Rába folyón hidat készíttettem és mindkét oldalon, illetve parton földsáncokat emeltettem; az egyik árok egészen a szőlőskertekig húzódtott, hogy az ellenség körüljárását megakadályozzuk, lovasságunk viszont könnyebben ki tudjon rohanni.

Aug. 23-án a Salm-bástya¹¹ közepéről elvitettük a nagy ágyút a hoz-

¹¹ A Salm-bástya a Duna-bástyának volt a másik elnevezése.

zá tartozó szerelvényvel együtt, sőt az őrséget is áthelyeztük innen, mert a szörnyű lövöldözés miatt itt nappal nem lehetett biztonságban megmaradni. Az ellenségnek ugyanis ekkor már komoly, nagy sáncai voltak. — Időközben a törökök egészen az ellenpartig, illetve az ott lévő előretolt védőművekig terjesztették ki futóárkaikat. Minthogy Perlin úgynevezett revelinjeiben nagy védelmi lehetőséget látott, a sáncmunkások nagy fáradtság árán építettek egy 12 ölnyi hosszúságúat a várárok egyik helyén. De mivel az ellenség a munkálatok folyamán márelőtte az őrt álló 30 emberünket, a további terveinkről le kellett mondanunk. — Később az volt elgondolásunk, hogy esetleg fel lehetne robbantani a védőművet, ha az ellenség megszállná. De a török igen óvatos volt, emberei fokozott mértékben vigyáztak; úgyhogy ez az új védőmű nem sok haszonnal járt, főleg ha arra gondolunk, hogy elkészítésére mennyi fáradtságot és munkát fordítottak.

Ezekben a napokban a szigetközi tábor egyre erősödött, a szomszédos vármegyékből, de az ország távoli vidékeiről is jöttek harcosok, sőt a külföldről is, így pl. Morva- és Csehországból lovasok, nyugatról frankok, úgyhogy a gróf emberein kívül — Nádasdy seregével együtt — létszáma kb. 80 000 főre emelkedhetett.¹² Ugyanezen a napon az ellenség először lőtt ki robbanó ágyúgolyót a városra, még pedig éjjel, de nagyobb kárt nem okozott, mivel a lövések szerencsére nem voltak jól irányítva. — Ugyancsak ezen a napon kaptunk Bécsből négy nagyobb és két kisebb ágyút.

Aug. 24-én ellenséges lovasság a Rába folyó mentén a városon túl lévő parti területre ment; erre embereink, még pedig gyalogosok, az előváros feletti szőlőskertekbe vonultak, reggel nyolc óra tájban és délutánig itt várakoztak; amikor a törökök nagy erővel támadásba kezdtek, katonáink előnyös rejtekhelyükről minden rohamot sikeresen visszavertek. — Ezután Pálffy gyűjtötte össze a magyarokat — kétezer embert — és kivonult velük a csatározás irányába. Amint azonban a gróf észrevette a közeledő ellenséges erők nagy tömegét, a Magyar-bástyáról figyelmeztetésként tüzet nyitattott az őrség által, mire Pálffy magyar vitézeivel hamarosan visszahúzódott újból a várba. Ez a csatározás reggel nyolctól délután négy óráig tartott és sokat használt nekünk, mert a Magyar-bástyáról egy kisebb ágyúval állandóan el tudtuk érni a törökök sorait s jó néhányat megsebesítettünk közülük; az ütközetben az ellenség halottakban négy embert veszített, mi két harcost hagyunk holtan a csatárén.

Aug. 25-én a törökök már korán reggel lőtték a várost hatalmas kőgolyókkal; egy ilyen golyó 80 fontot is nyomott s majdnem 13 hüvelyk volt az átmérőjük, vagyis egy fél bécsi öl.¹³ Ezt követően szünet nélkül sáncainkba dobálták át a földet. Az elmúlt éjszaka folyamán az ellenség különben egy újabb sáncot készített magának a fehérvári kapuval szemben, az úgynevezett Gottes-Acker mellett; ezen az estén a törökök sok ezer — némelyek szerint százezer — gyertyát gyújtottak táborukban és

¹² Ez a létszám-adat kissé túlzott lehet, Koziacs László szerint 70 000 főnyi volt a főhercegi sereg. (Hadtört. Közlemények. 1891. IV. évf. 497. l.)

¹³ A 80 font megfelel körülbelül 40 kg-nak, a 13 hüvelyk 34 cm-nek.

földsáncaikban; csodálatos látvány volt, mintha hatalmas tűztengerbe nézett volna az ember.

Aug. 26-án tanácsot tartottunk, a gróf, Zinn, Prinzenstein, Perlin ezredes és én, hogy a Szentdombi-bástya várfalát felemeljük-e, vagy inkább az alacsonyabb bástyákat lássuk el mellvédekkel, így erősítve azok ellenállóképességét. A tanács úgy döntött, hogy mivel az idő már nem engedi a várfal emelését, inkább a bástyákat kell megerősíteni. — De nem sok történt e téren, mert senki sem dolgozott szívesen, az emberek még a legszükségesebb sáncmunkát sem akarták elvégezni.¹⁴ Pedig az ellenség a fehérvári kapu tájékán ezalatt már hat földsáncot készített, sőt egyet a Közép-bástyánál lévő contra-scarpánál is; a földet mindenhol a várárokba dobálták. — Egyébként ezekben a napokban az ellenség esténként — 10 óra tájban — több robbanó ágyúgolyót röpített át a városba; de ezek sem okoztak jelentősebb kárt rossz irányzásuk folytán.

Aug. 27-én a törökök egész napon át nagyméretű golyókkal lőtték a várost, szűnni nem akaró erővel; éjszakára már robbanó golyókat röpítették az épületek közé, de a kár csekély volt. — Közben az ellenség állandóan azzal is foglalatzkodott, hogy rőzsekötegek bedobásával feltöltse a várárkot. E műveletek közben egy pattantyúsunk az Új-bástyáról lelőtt két törököt, majd ágyúlövessel egyszerre 12 emberüket ölte meg; az ellenség a holttesteket még az éj leple alatt árkaiba vitte és elföldelte.

Aug. 28-án, amikor gályáink és hajóhídjaink már teljes készenlétben voltak, az első kirohanás alkalmával 2000 harcos — főleg a környező falvak népe — ment át az elővárosba és a Rába-Rábca közti területre; ugyancsak 2000 ember a hajóknál és a Vízi-kapunál gyülekezett, egy esetleges támadás elhárítására; a Szentdombi-bástya mögött Thonhauser és Geitzkofler¹⁵ várakozott fegyvereseivel; 1000 huszár és 2000 német lovas ugyanezen a napon, a már említett hidakon át a Rábáig vonult a várárok mellett;¹⁶ a hidakon először a gyaloghad vonult keresztül, majd a lovasság és adott jelre mindezek a fehérvári kapunál lévő futóárkok felé törtek; ugyanakkor értek ide a Medici János vezérlete alatt álló olasz és német gyalogosok is. Mivel azonban az ellenség ezekből az árkokból már korábban elmenekült, a földsáncok felé rontottak, s akit csak el tudtak érni, azt leütötték, vagy agyonlőtték; egy előkelő törököt is megöltek, akinek az első fősáncban volt nagy sátra, telerakva szép szőnyegekkel; embereink két ágyút is beszögelték és sok zászlót, valamint ezüsttel, arannyal, drágakövekkel kirakott pajzsokat zsákmányoltak.

Az ellenség azonban csakhamar visszafordult s mivel gyalogosaink nem siettek a hátrább fekvő futóárkokba, jó néhányat leütött közülük;

¹⁴ A császári zsoldosok tudatában voltak a hadvezetés gyengeségének, de különben sem szívesen jöttek a töröktől végig pusztított magyar földre. Nyugaton, pl. a Németalföldön sokkal jobban megtalálták számításait.

¹⁵ Thonhauser (helyesen Tannhausen) és Geitzkofler jelentősebb szerepet játszott a későbbiek folyamán is. Tannhausent néhány évvel később a füleki vár kapitányává nevezték ki, 1605-ben átadta a várat Boeckai csapatainak, majd hajdúkapitányként tevékenykedett. Geitzkofler később császári tanácsos és a Német Birodalom Pfennigmeistere, Magyarországon pedig Oberster Proviantmeister lett.

¹⁶ A lovasság a szigetközi táborból jött át a tervbe vett támadás kellő támogatására.

a hajósnépet, mely ekkor már Thonhauser és Geitzkofler parancsnoksága alá került, a törökök Győrnél elérték s amikor a hajókra akart menekülni, az ellenség a gályákat elsüllyesztette; sok emberünk esett el ekkor és Geitzkofler, sőt Thonhauser is súlyos sebesülést szenvedett. — Amikor a török tábor meghallotta a nagy csatazajt, lovassága villámgyorsan gyülekezett a Ratzenberg mögötti erdőségben, hogy a sáncokban lévő gyalogoshad segítségére siessen; beérkezésük után katonáinkat kiűzték a sáncokból s lőfegyverük, illetve kardjaik segítségével nagyon sok emberünket megölték. Igaz, hogy közben a bástyákról erősen tüzeltek az ellenség sűrűjébe — még a nagy ágyúkkal is —, de nem sokat értek vele, mert a törökök ismételten szembeszálltak csapatainkkal, valahányszor ezek újabb támadásba kezdtek.

Gyalogosainknak azonban ennek ellenére is sikerült tartaniok a fehérvári kapu előtti sáncot; a kertek alatt meghúzódó lovasaink — részben olaszok, részben vöröskabátos arkibüzők¹⁷ — viszont nagy veszteségeket szenvedtek és végül is menekülésre kényszerültek. — Időközben a Ratzenberg mögött lovasságunk részéről további gyülekezés történt s Königsberg vöröskabátos arkibüzőr lovasai, másokkal együtt, belerohantak az ellenség zömébe; sok lovát, emberét lelőtték ezúttal, bár közülük is számosan estek, mert a törökök janicsárokat is harcba vetettek és a sáncokból ágyútüzet nyitottak a támadók tömegére. Mindez reggel hét órától 12-ig tartott s ez idő alatt gyalogosaink egy része elrejtőzött a kertekben, várva az újabb fejleményeket. Amint az ellenség ezt a hadmozdulatunkat észrevette, megkerülte a Ratzenberget és gyaloghadával együtt, nagy sietségben távozásra készült; a hidakon át visszahúzódó lovasságunk három ízben is találkozott egységeivel. — Nem sokkal később a törökök újból rohamot intéztek ellenünk, de amikor lovasaink ezt észrevették és ellentámadásba lendültek, ismét hátrálni kezdtek.

Mindezek során a kertek felől — kisebb ágyúkból — élénken tüzelünk az ellenség sűrűjébe, valamint a várból is, úgyhogy ez a csatározás egészen komoly méreteket öltött s így könnyen elképzelhető, hogy a törökök ez alkalommal ezernél is több embert vesztek; persze embereink közül is legalább 800-an megsebesültek, illetve estek az összecsapások hevében; számos vezérünk is, így pl. Königsberg, aki a vöröskabátos lovasoknak volt a parancsnoka. — Ez az ütközet részünkről igen rosszul volt megszervezve („Dieser Scharmüzl wahrh von den unsrig ganz übel bestellt”), mert ha megfontoltan és tervszerűen támadtak volna az ellenségre, annak egész erejét, hatalmát meg lehetett volna ezúttal törni.¹⁸ Tulajdonképpen Pálffy volt ekkor a fővezér és amikor a főherceg átjött hozzánk a táborból és a várban maradt (mivel a várfalakról mindent jól lehetett látni), Pálffy a főherceghez küldött egy futárt, hogy a gyalogosok egyelőre maradjanak a táborban s inkább a lovasok jöjjenek előre; ezzel szemben a legtöbb lovasegység hátramaradt s mikor a kirohanás

¹⁷ Ői mintájú lőfegyverekkel felszerelt idegen zsoldos gyalogság, illetve mozgékony könnyű lovasság volt. Egy-egy puskához 12 töltésre való lőpor és 30 puskagolyó jart.

¹⁸ A budai basának egy elfogott levelében is olvasható volt ez a beismerés. (Moi I Antal dr.: Győr eleste és visszavétele. Győr. 1913. 25. 1.)

az ellenség felé megkezdődött, a törökök sáncaiból nagyrészt visszahúzódtak, ellenben lovasságuk indult támadásra a tábor felől. Ezáltal igen nagy segítséget nyújtottak az első sáncokban maradt gyalogosaiknak, saját harcosainkat pedig sikerült elűzniük, annál is inkább, mivel lovasságunk nem mutatott kellő ellenállást.

Igaz ugyan, hogy gyalogosaink hőiesen és derekasan tartották magukat, hiszen a fehérvári kapu előtti sáncokból sem menekültek el, de mivel lovasságunk továbbra is erősen ragaszkodott a csatarendhez, hiába intéztek támadásokat az arkibüzérek, a törökök a szárnyakat megkerülték és mindkét végen villámgyorsan gyülekeztek; széthúzásunk erőnket szétforgácsolta, ugyanakkor az ellenség egységesen vezetett hadereje hatásos volt, mint azt a bekövetkezett fejlemények igazolták. — Ha azonban lovasságunk idejében támadott volna, az ellenség képtelen lett volna a tartós ellenállásra, mert eleinte még igen gyenge erőben volt; ebben az esetben megtarthattuk volna a sáncokat, beszögelhettük volna a törökök ágyúit és gazdag zsákmánnyal térhettünk volna vissza táborunkba.

E harci eseményt követően az ellenség nem dolgozott olyan erővel sáncaiban, már csak azért sem, mivel állandóan esett az eső; de embe-reink észrevették, hogy a Salm-bástya alatt a törökök elkezdtek torni a falat és a Szentdombi-bástya felé haladva egy 5 láb magas, 4 láb széles és 3 láb mély lyukat fúrtak; néhány poroszlónk azonban, akik figyelték ezt a műveletet, egy óvatlan pillanatban elhozta onnan az ellenség szerszámait, támasztó rúdjaikat; e tettükért 15 aranyat kaptak jutalmul. E felfedezés után aknákat helyeztünk el a mélyedéssel szemben a bástya falába. Ezen a napon különben egy vajda is elesett a törökkel vívott csatában, aki Pálffy parancsnoksága alá tartozott.

Aug. 29-én az ellenség csak egy nagyobb ágyújával tudott bennünket tűz alá venni, a többit sikerült mind beszögelgetnünk; éjszaka 11 óra körül azonban már öt nagy ágyúval lőtte városunkat. — Ezekben a napokban egyébként, egyik támadásunk során változatos zsákmányt szereztünk és pedig: dobverőket, trombitákat, cintányérokat és sok zászlót (5 db kisebbet és 13 db nagyobbat); az utóbbiak közt két vezéri zászló is volt, aranybetűs felírásokkal; a zsákmányolt tárgyakat a főherceg részére adták át. — A törökök viszonzásul elesett harcosaink levágott fejait rakták ki földsáncaik szélére — néhány százat —, úgyszintén megcsonkítatlan holttesteket tűzdeltek a földbe (hogy a várhoz való tartozandóságuk nyilvánvaló legyen), majd ugyanezeknek képmásait a hullákon keresztül az árokba dobálták és földet hánytak rájuk.

Az ellenség e három napon (aug. 29-től 31-ig) reggelenkint szabályszerű csatarendben kivonult a várral szemben lévő síkságra és ott teljes készültségben haditanácsot tartott. A csatarend hármas tagozódású volt; elől vonult a legelőkelőbbek csoportja, melynek közepén Szinán lovagolt három másik basával; a második csoport igen nagy volt és sok zászlót vitt magával; a harmadik csoportnál, mely közvetlen bevetésre volt szánva, szintén lehetett számos lobogót látni; amint később híre járt, ez a részleg indított utóbb komoly támadást Pápa és a Rábaköz felé; mindkét hadművelet részünkről nagy veszteségekkel járt.

Aug. 30-án úgy határoztak a parancsnokok, hogy az ellenség föld-

sáncai felé éjjel-nappal kirohanásokat intéznek és a nagy futóárok órségét lehetőség szerint elfoglalják; később azonban újból fontolóra vették ezeket a döntéseket és elejtették eredeti terveiket.

Aug. 31-én a Közép-bástyánál egy visszavonulási sáncot kezdtünk építeni, de az ellenség estére, óriási csatazaj közepette ágyútűzet zúdított erre a bástyára, mivel észrevette, hogy a Retirada¹⁹ körül folyik a munka; sőt a vár közvetlen közelében robbantásokkal próbálkozott és időnkint rohamokat indított ellenünk. Szerencsére azonban kellően tudtunk védekezni, sőt különféle zsákmányokat is sikerült szerezni, főleg lovakat, barmokat és élelmiszereket; embereink ez alkalommal jó néhány törököt is leütöttek és foglyuj ejtettek. Ugyanakkor azonban azt is láttuk, hogy az ellenség nagy tömegben érkezik vissza tábora felé — ezek ugyanis a Rábaközt fosztogatták — magával hurcolva mintegy ezer foglyot és sok állatot; ahogy később kiderült, ezek az egységek Marcaltó és Pápa-Cell között két kastélyt is megtámadtak; a pápaiak azonban úgy megrohanták őket, hogy közel 700 harcosukat elvesztették.

Szept. 1-én az ellenség erősen dolgozott sáncainál és futóárkainál, hogy megerősítse eddigi felépítésüket; ezen a napon olasz zsoldosok a Szentdombi-bástya előtt partraszállást kíséreltek meg; egyidejűleg a magyar és német gyalogosok is indítottak támadást, de a nagy csatározásban a törökök legnagyobb részüket agyonlőtték. A bástyánknál épített visszavonulási állásból e napra már 16 öl készült el és Burgauai Károly őrgróf személyesen jelent meg táborunkban. Este felé az ellenség Pápa irányában lényegesen kiterjesztette táborát; úgy hírlett, hogy Begler bég helyezte ide főhadiszállását, ahol haditanácsot is tartottak.

Szept. 2-án Burgauai Károly őrgróf a várba jött, körülment a falakon és amikor egy-egy bástyához érkezett, az összes ágyúkat elsütötték. Estére az ellenség heves lövöldözésbe kezdett; a Vízi-kapunál az egyik házba vágódó ágyúgolyó egy szolgának levitte a lábát, de oly erővel, hogy az messze kirepült az utcára. A sötétség beálltával újból dolgoztunk a Retirada körül, míg az olaszok a Közép-bástyáról két gyújtógolyót hajítottak ki (az egyik a mocsár előtt robbant szét, számtalan darabra). Perlinnek egyik kapitányát, aki nagyon kihajolt a sánkosarak fölé, e napon mellbe lőtték; másnapra meg is halt; ugyanezen a helyen, éjjel 11 óra tájban, három szolgánkat terítette le egy ágyúgolyó; másik négy emberünk a közeli bástyánál lelte halálát, öt további szolgánkat pedig fejlődés érte. Ezen az egy éjszakán 12 fő veszítette életét.

Szept. 3-án ismét erősen dolgozott az ellenség, nagyon el volt foglalva az árkok földjének felhányásával. Ezen a napon az embereink közül huszat lőttek agyon a várban és pedig oly módon, hogy egy-egy teli találat következtében egyszerre hárman, sőt négyen rogytak össze életelenül.

Szept. 4-én éjjel az ellenség a fehérvári kapu előtt lévő s még korábban feladott sáncát újból visszafoglalta és öt ágyút (köztük három nagyobb méretűt) húzatott be a fedezékbe; röviddel ezután, kora hajnalban számos lövést irányított a város házaira; a fehérvári kapunál, az

¹⁹ Visszavonulásra alkalmas fedett folyosó, illetve sáncarok.

omladék között 14 olasz zsoldos megsebesült, négy pedig vértézete ellenére halálos sebet kapott. Ezzel szemben én a kaput még az éjszaka folyamán feltölttettem és a tetejére sánckosarakat helyeztettem 4 öl szélességben, bár a törökök eközben igen sűrűn lövöldöztek. — Az ellenség ezen a napon — mivel sáncait tartani nem tudta — szembetűnően gyülekezett a Rába mentén, szinte látni lehetett, hogy milyen erőkkal, hiszen alkalmunk volt a vízen átkelni. Ezért sürgősen intézkednünk kellett, nehogy befészkelhesse magát az elővárosba. Mintegy ezer embert gyorsan odavezényeltek, ezeknek egy része a sóvény mellett földsáncot készített, a többiek pedig a kertekből tüzeltek a törökökre; egész nagy csatározás alakult ki; az ellenség soraiból számosan megsebesültek, a mi részünkről csupán egy halott volt. Az említett új földsáncot Burgau Károly őrgróf és Medici János is megszemlélte; az Új-bástyánál e napon két embert, a Császár-bástyán egy pattanyúst löttek agyon.

Szept. 5-én a bástyáknál folyó aláaknázás munkájával már 25 ölnyire haladtunk a várfal mentén. Az ellenség hajnaltól kezdve reggel 9-ig keresztűz alá vett bennünket, de az ágyúgolyóktól csupán három személy szenvedett halálos sebet, az egyik a Császár-bástyán volt pattanyús; kézifegyverek találatát következtében 12 emberünk esett el. Ezen a napon gyalogos hadunk a város előtti síkságon csatározott az ellenséggel és sok harcosát elpusztította. Négy leütött török katonának a fejét is behozták a várba. Az éj leple alatt a hajdúk közül nyolcan bevetésre indultak a Középb-bástyánál s ennek során a várarok feltöltésére bedobált rőzsekötegeket felgyújtották.

Szept. 6-án az ellenség több nagyméretű ágyút vontatott a fehérvári kapu előtti földsáncba, majd korán reggel egyszerre hét ágyúból zúdított erős keresztűzet a városra, úgyszólván megállás nélkül. Az éjszaka folyamán török gyalogos részek is áthúzódtak a Szentdombi-bástya előtt lévő sáncokból a fehérvári kapu környékére, minthogy az itteni futóárkokban és külső ágyúállásokban alig láttak néhány embert mozogni. A Császár-bástyánál egy őrmesternek fejét vitte le az ágyúgolyó, mások viszont a kézifegyverek találataitól estek el. Egy pattanyúst ágyúban érte el a végzet, mellette lévő feleségének pedig mindkét lábát tépte le az egy becsapódó ágyúgolyó. Ezen a napon a magyar és német gyalogosok az előváros térségében állandó csatározásban voltak az ellenséggel és sok kárt tettek benne; a mi oldalunkon nem történt különösebb baj. Ugyancsak e napon egy jobbérzésű török — aki nem jó szemmel nézte ezt a folytonos öldöklést —, átkiáltott felénk a Rábán, hogy valaki menjen át hozzá, szeretne vele beszélni. De mivel egyik sem bízott a másikban, a két part széléről beszélgettek egymással; a török azt kérdezte, hogy seregünk miért marad olyan sokáig táborában, miért nem ütközik már meg ellenfelével, hiszen ezt már régen le lehetett volna győzni, miután már alig van eleség a lovak számára, de egyéb élelemben is egyre nagyobb hiány mutatkozik; ha egyáltalán meg akarnak ütközni — folytatta a török —, akkor ezt mielőbb tegyék meg, hogy már végre ők is hazamehessenek.

Szept. 7-én a Duna, mely már napok óta áradásban volt, estére további 3 lábnyival emelkedett és így a Rábát, valamint a Rábcát annyira fel-

duzzasztotta, hogy az ellenség csak részben tudta lovait a partmenti területekről visszavonni; ez alkalommal kora reggel igen sok lovat elfogtak és behoztak a várba. A nap folyamán a törökök nem mutatkoztak nagyobb erővel, sem a csatamezőn, sem földsáncaikban, de ágyúikkal – különösen az új sánctól – hevesen lóttek keresztül-kasul a városban; egy emberünknek, ki a császári élelmezési pince előtt ült és bort iszogatót, a fejét lőtték le, amikor pedig a bort akarták a pincébe levinni, négy hordót találtak el, úgyhogy a bor lefolyt a lépcsőköön. Ezen a napon a várban is sokan meghaltak súlyos sebesülésük folytán. Braun komáromi várkapitány írásban közölte velünk, hogy Komáromnál három török átkiabált a Dunán, hogy beszélni szeretnének velünk; sokáig tartott a vita, végül is magyarok átmentek hozzájuk (két török volt ott és egy tatár); ezek kijelentették, ők azért volnának itt, hogy megbeszéljék, vajon nem lehetne-e békét kötni, hogy azáltal az országot megmeneküljön a további romlástól és a nép a szörnyű pusztításoktól. A magyarok mindenesetre kérték erre vonatkozó ajánlatukat, hogy felsőbbbségüknek jelenthessék a történeteket és abban egyeztek meg, hogy a választ másnap ugyanezen a helyen majd megadják.²⁰ Éjszakára azonban az ellenség újból sok ágyúgolyót zúdított sáncainkra és a városba; a nagy lövöldözés alatt – mint utólag értesültem – a janicsárok részére készítettek egy hajóhidat; ezeket megtévesztés céljából, tuszokként akarták a várba küldeni. Az éj folyamán még egy török is átkelt kisebb csónakon; azt a látszatot akarta kelteni, mintha egy pribék²¹ kívánná hozzánk visszajönni; le is ütötte a külső őrséget, rögtön hívta társait, ezek ellenünk fordították ágyúinkat és további segítséget kapva, meg is tudták tartani a sánctot.

Szept. 8-án az ellenség hajókon nagy erővel átkelt, benyomult sáncainkba és mivel ágyúival a vízen át jól tudta csapatait támogatni, a nyomoztó tűz hatása következtében fel kellett adnunk néhány állásunkat; igaz, hogy ennek során a törökök közül sokan elpusztultak és jó néhányan a Dunába fulladtak; részünkről három olasz herceg is megsebesült ezekben a harcokban. A nagy kavarodás közben a városból is kitorést intéztünk kb. 1400 emberrel; az említett sánctok irányában; a csatározás mintegy két óra hosszat tartott és katonáink a janicsárokat menekülésre kényszerítették, de a sánctok vonalánál tovább nem jutattak; négy zászlót sikerült zsákmányul ejtenünk; röviddel ezután az ellenség lovassága úgy felénk rontott, hogy gyalogosainknak végül is vissza kellett vonulniok; sokan elesetek, 30 paraszt pedig a Rába hídjánál fulladt a vízbe. Mi még leginkább a nagy ágyúk segítségével tudunk kárt tenni a támadóban, de meg kell vallani, a törökök félelem nélkül, csodálatos elszántsággal állták a harcot, mit se törődve a golyók záporával. A nagy lövöldözésben egy pattantyúsunk a Magyar-bástya előtt kisebb ágyúval tüzelt s amint újból tölteni akart, a lőpor meggyulladt és a golyó a töltőrúddal együtt kirepült; a közben fejlődött gőz feszítő ereje szerencsét-

²⁰ Ennek az akciónak a további fejleményeiről nem tesz említést a napló. Nyilván valamilyen törbeccsalásról, vagy egyéni kezdeményezésről lehetett szó, mert a török hadvezetés ebben az időszakban nem gondolt a kibékülésre.

²¹ Török fogságba esett, de onnan elmenekült szökevény magyar harcos.

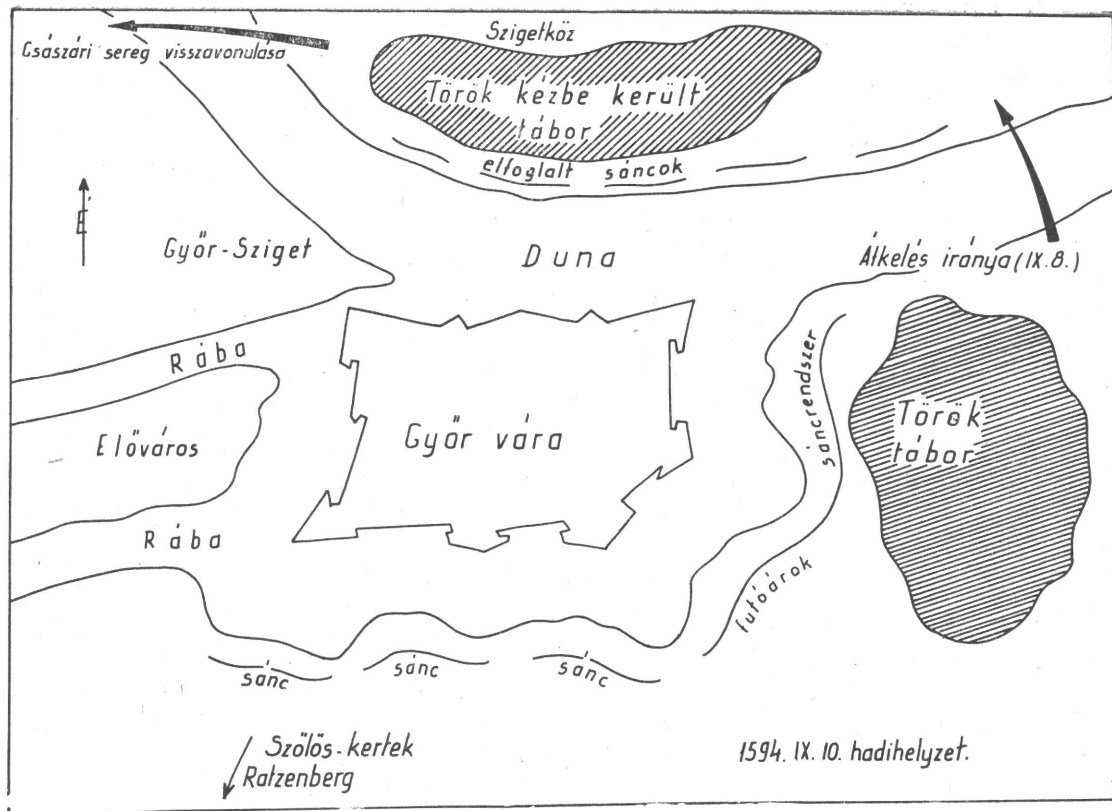
lent olyan ívben dobta át a sánkra, hogy ruhájából csak cafatok maradtak testén, két lába eltörött és arca a felismerhetetlenségig összeroncsolódott. Egy másik pattanyúsnak, aki az ágyúja körül foglalatoskodott, egyik combját lőtték keresztül.

De még nagyobb szerencsétlenség is történt ennél az összecsapásnál. A Dunán ugyanis megindult lefelé egy malom — lehet, hogy árulás történt — és hajóhidunkat a közepén kettészakította, úgyhogy a vároba, illetve a táborba csak a legnagyobb veszedelem közepette lehetett átmenni; pedig 180 mérő lisztet, 200 akó bort, valamint két sóval megpakott hajót kellett az éjjel a legnagyobb sietségben kiraknunk és részben a városba átszállítanunk. Alkonyatkor az ellenség a város felett átlöve beletalált egyik hajónkba, melyben 600 mázsa lőpor volt; a golyó annyira a hordókba fűrődött, hogy a lőpor a súrlódás következtében lángra lobbant és igen sok hajónkat felrobbantotta. A Mindenható óvott meg bennünket attól, hogy ez alkalommal nem égett el mindenünk, mert akkor egész nyomorultságunk tragédiája a szemünk előtt játszódott volna le. Érdekes, hogy ez a kritikus nap éppen Sz' János lefejezésének évfordulója volt a régi keresztény naptár szerint. Ez a nap már sok esetben pusztulást jelentett számunkra, a törököknek viszont rendszerint hasznot.

Szept. 9-én ismét erősen lőtte az ellenség ágyúival a várat; talán afeletti örömeiben, hogy birtokába jutott a fontos átkelési helynek; egész éjjel énekelt és ordított táborában, trombiták, üstdobok és cintányérok zajának kísérete mellett. Embereink ezzel szemben csoportosan felkerekedtek a táborból, az eleinte visszamaradók is csakhamar gyülekeztek, a bátorság úgylátszik a lábukba szállt. Lassankint az egész tábor menekülésbe kezdett — a magyar népség még nagyobb számban, mint a német, mert jobban ismerte az utat és járást — bár a malomárkoknál lévő híd összetört; itt igen sok lovasunk a vízbe fulladt (az olasz lovasságból szinte valamennyien), akik pedig megmaradtak, azokat az ellenség ütötte le kevés kivétellel. Ebben a szörnyű útrakeelésben sokan nem tudták, hogy mit cselekszenek; fejvesztettségükben ott hagyták a sátrakat, edényeket, matracokat, asztalokat, padokat, sokan még a pénzüket is; sőt egy olasz sátorban visszamaradtak a tábori csapszékhez tartozó összes eszközök; sok edény édes olasz borral volt tele, de rengeteg lőpor is ott rekedt.

Mindez tehát ezen a napon történt s aki a Császár-malom felett lévő új Duna-hídnak el tudott kerülni, az mind elmenekült; a tábor emberei e borzalmas menekülési lázban a csatatéren maradt 100 mázsanyi lőport is felgyújtották és a levegőbe röpítették; ugyancsak lángba borították az egész tábor, úgyhogy a felszerelési tárgyak a raktárban összeolvadtak; többek közt rohamlétrák is és egyéb, a sáncoláshoz szükséges szerszámok, melyek pedig később annyira kellett volna a városban. A lovassági málhakocsikat — amelyek Szigeten keresztül a szárazföldön vonultak vissza Magyaróvár felé — néhány tatár elérte és nagy részüket zsákmányul ejtette.

Szept. 10-én még nagyobb félelem és ijedtség szállta meg embereinket, amikor a már említett kettészakadt híd általunk felfogott részét is

leengedték úszni az ellenséghez; erre még azok is elmenekültek, akik a csapszék és az élelmiszerek körül keresgéltek egyes holmik után. Az ugyancsak leúszott hajókban jó néhány font élelem odaveszett, többek közt sok kenyér, bor, sör, zab, só, zsír, de számos asztal, pad, ágy és mindenféle edény is; egy keveset azért a várba is behoztak, bár az ellenségnek sokkal több jutott, nem is számítva azt, amit később az elhagyott táborban talált; portyázásai során ugyanis egészen az átkelési helyig merészkedett és minden hátrahagyott rongyot, holmit összeszedett. Ezen a napon 50 hajóunk részben a felgyújtott malmokban, részben a partmenti házakban továbbterjedt lángtengernek esett áldozatul. Amint azonban győri táborunk parancsnoka, a gróf észrevette embereink ilyen arányú menekülését, korán reggel felment a Dunán a főherceghez és felhívta figyelmét, hogy Győr felmentéséről meg ne feledkezzék! Ezután én is elhordattam a Rábán készített hidat, mert a török — bár nem tudott komolyabb kárt benne tenni — állandóan lövette ágyúival; ugyanakkor az ellenség egy kisebb csónakkal át akart kelni az előváros felett; néhány lövésünk azonban észrevette ezt a kísérletet és rejtekhelyéről mind a nyolc törököt lelőtte, majd a vízbe fullasztotta.

A vár feladását megelőző utolsó hetek lefolyásáról különben Hardegg Ferdinánd is vezetett naplót, hogy feljegyzéseivel, tudósításaival mintegy igazolja magát a várható fejlemények miatt. Az ellenség ugyanis a szigetközi tábor eltűnése után még szorosabbra vona ostromgyűrűjét, egyik sáncot a másik után építette ki, aknákat helyeztek el a várfalak tövében és ágyúival naponta pusztító tüzet zúdított a városra. A napló egyes kitételei talán elfogultak, az események vázolása és időrendi következése azonban megfelel a való tényeknek, melyek Leo Mihály feljegyzéseivel párhuzamba állítva még érthetőbbé teszik az összefüggéseket.

A főherceggel történt utolsó találkozás napját követően az alábbiakat olvashatjuk a várparancsnok német nyelven írt Diárumában:²²

Szept. 1–13. „Amikor Ófensége elvonult, használatba vettem a szigeteket az elővárossal együtt; a hajókat szétbontattam és a tutajoknak egy részét a várba szállítottuk; lóháton és gyalog több ízben megütköztem; a szigeten, valamint az elővárosban a főtisztekkel és a többi vezérekkel haditanácsot tartottam s a szigeten elfogott törököt a várba hozattam.”²³ Leo Mihály a közbeeső napokról a következőket jegyezte fel:

Szept. 11-én korán reggel egy paraszt a Magyar-bástya előtt a contrascarpához jött és jelentette, hogy Szinán basától levelet hozott, sőt szóban közlendő üzenete is volna számunkra. Amikor Schilling kapitány ezt közölte a bástyán tartózkodó gróffal, az megparancsolta, hogy lőjünk a jövevényre és üzzük el közelünkől; a kapitány azonban ekkor saját maga ment oda, megverte a parasztot és elhajtotta a vár alól.

²² Collectio Hevessyana. LXXI. köt. 69–165. 1. (Kézirat.) Egyetemi Könyvtár, Bpest.

²³ Coll. Hev. 88. 1. (A török elfogatásáról Leo Mihály naplója is említést tesz szept. 13-án.)

A főtisztek igen rossz néven vették a kapitánynak ezt a cselekedetét, mert súlyos következményektől tartottak. A gróf ezért a Zinn ezredes regimentjéhez tartozó porkolábok őrizetébe adatta a magáról megfélekezett parancsnokot. Ezt követően az ellenség ismét erősebb tüzelés alá vette a várat; egy jól irányzott találat három sáncmunkásunknak vitte el a féllábát.

Időközben az ellenség sátraival és egész táborával még közelebb jött hozzánk a Szigetközben, ugyanazon a területen, ahol korábban a mi embereinknek volt a tábora. A még mindig elvonulóban levőket pedig állandóan üldözte, de csak a Duna és Rába összefolyásának vonaláig. A csatamezőn és a hajókon még mindig talált újabb élelmiszert; a lopkodást már nem lehetett tovább nézni. A gróf kb. 30 magyar és német harcosát átküldte a vízre, ezek a Malomároknál lévő hidat teljesen szétverték, sok törököt agyonlőttek s akik már nem tudtak a szétroncsolt hídon átjutni, azok úgszólván mind a vízbe fulladtak. A történetek után azon voltunk, hogy a még kint maradt lisztet, zabot, bort, sőt és uszlyfát sietve a várba hozzuk; de a szolgák inkább behatoltak a markotányos hajókba s ott egymást tiporva bort, kenyeret és egyéb élelmiszereket vettek magukhoz. Az ellenség a Rába mellől természetesen mindezt látta és ezért éjjel erős sáncot vert a kertek alatt és élénk lövöldözéssel megakadályozta, hogy a bécsi kapun át élelmet tudjunk beszállítani; a várkastélyt is erős tűz alá vette, egy jól irányzott lövés egyszerre négy olasz katonát terített le.

Ezen a napon az egyik pattantyús, aki — mint mások is — élelemmel akarta magát ellátni, nagyon felbőszült azon, hogy Greis ezredes megakadályozta batyújának a kapun át való beszállítását; a hangos vitában, melynek során kijelentette, hogy nevezett főtiszt neki nem felettese, egy boros kancsóból az ezredes szájába loccsantott. Ezt az embert másnap a főtéren akasztófára húzták; az ítélet végrehajtásáról az odarendelt regiment gondoskodott, melynek emberei előtt az ezredesek és kapitányok váltig hangoztatták, hogy a szigorú fegyelmet fenn kell tartani s ha így megy tovább, akkor még néhány embert fel kell majd akasztani. Okosnak és bátornak vélt kijelentéseik többek közt ezek voltak: „te gazember, te kurafi, fel kell téged akasztani!”, vagy „a fegyverraktár őré, a sáncépítő mestert üssétek, verjétek és akasszátok fel!” Azt azonban sohasem lehetett tőlük hallani, hogy egy ezredes, vagy kapitány így szólt volna embereihez, szolgálaihoz: „Kedves testvérek, gyertek ide, fogjatok hozzá, hiszen mi egymáson akarunk segíteni, hogy a munka, a sáncolás jól haladjon”. A szolgák és munkások eleinte készségesen láttak a munkához, de az ínség és a kényszer lassankint idejuttatta az embereket.

Szept. 12-én az ellenség három akasztófát mutogatott a vár felé új táborából; nem tudom, hogy a sajátjai voltak-e, valószínűleg tőlünk származhattak. A nap folyamán a Vízi-bástyát — mely különösen alacsony volt — néhány ember segítségével sikerült fával és földdel megerősítenünk; hasonlóképpen megerősítettük a kastély felé vezető cortinákat.

is.²⁴ A német iskolamestert e napon egy ágyúgolyó halálra sebezte. Embereink nap közben átmentek a Dunán és a part mellett az ellenség közelébe férkőztek; e művelet során négy személyt agyonlőttek. A vár előtti sáncokban ugyanakkor a törökök igen nagy zajjal voltak; mi lehetett velük, nem tudom; éktelen ordítózások közben kivont kardokkal rohantak egymásnak; sokáig tartott, míg elhallgattak.

A továbbiakban lássuk felváltva Hardegg Ferdinánd és Leo Mihály feljegyzéseit.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 13-án: „őfenségéhez írtam segítségért, mert anélkül nem tudom hűséggel tartani a várat. Az ellenség a hidakat, amelyeket én a megszállás kezdetén szétromboltattam, ismét el kezdte építeni, de ezt nappali és éjszakai kirohanásokkal — melyeknél részben győri férfiakat vettem igénybe, kik között sok becsületes katona maradt — a lehetőséghez mérten megakadályoztam; a hidakat újból lebontattam. Ezekkel a kirohanásokkal legjobb embereimet vesztettem el. Ezek hiányában és felettes hadvezetőségem tanácsára az ilyen vállalkozásokat beszüntettem és így akaratom ellenére, ellenállás nélkül kellett nézmem az ellenség sáncmunkáját. A harcosok azonban másképpen cselekedtek, s emiatt sok szerencsétlenség történhetett volna.”²⁵

(Leo M. naplója.)

Szept. 13-án néhány magyar és német katona segédkezett a Vízi-bástyá körül folyó munkáknál, mások pedig fát, lisztet, különféle ládákat és egyéb holmikát hoztak be a Dunáról a városba. Eközben a folyó másik partján az ellenség újabb sáncát pillantottuk meg, de ágyúk nem voltak benne; ebből a vízen keresztül főleg a Közép- és Szentdombi-bástyákra tudott lőni, bár azon voltunk, hogy e szándékait a lehetőségek szerint megghiúsítsuk. A török táborból különben ismét borzalmas jajveszékelés hallatszott, reggeltől kezdve egészen este nyolc óráig; mintha valamilyen csatározás lett volna; feltételezhető, hogy bizonyos egyenetlenkedések miatt tört ki a láрма. Nap közben az ellenség csónakokkal átkelt a Rábán és az elővárosnál lévő sövényt, valamint a Rábcán túl lévő házakat felgyújtotta. Parancsnokságunk 200 lövész küldött oda, de a törökök ezt észrevéve menekülni kezdtek; saját szememmel láttam, hogy milyen merészséggel úsznak át az elővárosi híd lábánál; volt olyan, aki lován akart átjutni, sokan közülük a vízbe veszttek, bár hajduink oldalán is sokan elestek. Alkonyatkor a magyarok a Duna mentén elfogtak egy török katonát, aki bevallotta, hogy Szinán basa a folyó tulsó partján további földsáncokat akar készíttetni, majd minden oldalról pusztító tűz alá akarja venni a várost; sőt azt is tervezik — mondta a fogoly —, hogy a Rába mellett készítenő vívóárokából rohammal kényszerítsenek bennünket megadásra. A bécsi kapu alatt ezen a napon három olaszt megsebesítettek, az egyik bele is halt sérüléseibe. Az est leszálltával

²⁴ Cortina (courtine): két-két bástyát összekötő fal.

²⁵ Coll. Hev. 88—89, I. (A Leo-féle napló szept. 14-én szól a hídépítésről, illetve rombolásról.)

ennél a kapunál megkezdtém a feltöltési munkákat; ugyanakkor tíz hajdú újból kiment a várárkon keresztül azokba a sáncokba, melyeket az elmenekültek árván hagytak, de senkit sem találtak bennük; csupán négy falapát került elő és egyéb olyan szerszám, mellyel a földet szokták várárkunkba átnyomni.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 14-én: „Vagyis a következő éjszakán az ellenség a középső bástyák aknáit újra aláásta; én azonban 15-én a főtisztekkel egyetértésben egy félig letakart hajót készíttettem el és 15 német katonával az aknához küldtem, amelyben hét főnyi ellenség tartózkodott; embereink kiűzték őket, egy közülük élve maradt, a többieket agyonlőtték; illetve a vízbe fojtották. Saját harcosaink közül egy esett el, egy másik pedig megsebesült; az akna mélyen alá volt ásva.”

(Leo M. naplója.)

Szept. 14-én korán reggel agyonlőtték egy pattantyúst a Magyarbástyán, négy embert pedig a víz partján; a bástyák kazamátáiban közben pallókat készítettek a portyázásra induló gyalogosok számára. Az ellenség e napon újabb sáncot épített magának az általunk részben lebontott Rábahídnál, sőt olyan merész volt, hogy az elővárosba vezető hidat is helyreállította. Ekkor egy győri származású német kapitány 100 emberrel átment és oly heves rohamot intézett a törökök ellen, hogy azoknak el kellett onnan menekülniök; ilyen módon a hidat is újból lebonthattuk, szinte teljes egészében. A munka során négyen sebesültek meg, egy embert pedig darabokra tépett egy ágyúgolyó; az ellenség kb. 20 embert vesztett ebben a csatározásban. Ugyanezen az estén egy Zeskó nevű magyar futár érkezett Óvárról, aki levelet hozott a főhercegtől és azt az üzenetet, hogy legyünk jó reménységben, becsülettel akarnak rajtunk segíteni. Embereink erre ismét hozzáfogtak a munkához, szakaszonként sáncoltak, három csoport állandóan dolgozott; így a Vízi-bástyát és a többi alacsonyabb mellvédet több helyen magasabbra emeltük.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 15-én: „jelentettem Őfenségének a dolgok állását és csak egy ezrednyi katonát kértem.”²⁶

Érdekes, hogy Hardegg Ferdinánk e napokról szóló feljegyzéseiben nem tesz említést a Leo Mihály naplójában megnevezett futárról és a főherceg leveléről. Abból a körülményből azonban, hogy másnap helyzetjelentést küldött és legalább egy ezredre való segélycsapatot kért a hadvezetéstől, következtethető, hogy az ígéreteket tartalmazó üzenetet és levelet megkaphatta, de sehogy sem bízott annak valóra váltásában, az egyre válságosabbra forduló hadihelyzetben.

(Leo M. naplója.)

Szept. 15-én az ellenség már hajnalban annyira kiszélesítette a Rábahidat, hogy kényelmesen lehetett rajta ide-oda közlekedni; ugyan-

²⁶ Coll. Hev. 89. 1. (Az akna körüli epizódról a Leo-féle napló szept. 15-én számol be.)

akkor néhány házat is felgyújtott az elővárosban és Szigetben; sokat dolgozott a vívóárok megerősítésén is és bástyáink tövében réseket igyekezett törni. Amikor ezt észrevettük, tíz emberünk nyomban odahajózott; a már megnyitott résben nyolc török katonát találtak, ezeket kettő kivételével lelőtték és a vízbe fojtották. Saját embereink közül egy meghalt, egy másik pedig láblövést szenvedett. Az aláaknázott részen különben mi is tovább dolgoztunk. A Közép-bástyán és a Magyar-bástyán egy-egy emberünket agyonlőtték. Ezen az éjszakán az ellenség a fehérvári kapuval szemben hatalmas futóárkot készített, mely egészen a Magyar-bástya előtti térségig vezetett. Harcosaink viszont az éj leple alatt Szigetben, a Rábca-hídon túl felgyújtottak néhány hajót és így a híd is velük együtt a lángok martaléka lett. Az utóbbi három napon az ellenség erősen lőtte a várost, különösen a nagyobb épületeket.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 16-án: „Az említett hajót más főtisztek tanácsára 12 magyar darabonttal ismét odaküldtem az aknához, mivel a törökök újból ott tanyáztak; ezúttal azonban idejében észrevették a közeledőket, mint a hatan vízbe ugrottak, de csak kettő ért partot, a többiek belefelladtak. A következő éjszaka a főtisztek javaslatára harmadszor is kirohantunk és az ellenséget az aknából elkergettük; nem tudom, hogy ez alkalommal mennyi volt a veszteségem. A törökök ezután az aknával szemben árkot ástak, hogy embereink kirohanását megakadályozhassák; be is kellett szüntetnünk az ilyen vállalkozásokat. Az éjszaka folyamán az ellenség a Császárs- és a Magyar-bástyával szemben erős sánctot emelt, majd a fehérvári kapuval szemben elhelyezkedett, akárcsak az elővárosban a bécsi kapu, valamint a szigetközi részen a Vízi-kapu irányában. Tutajokra és csónakokra hidakat helyezett, a Közép-bástyánál pedig a várárkon keresztül töltést épített az akna felé olyképpen, hogy földdel megrakott hajókat süllyesztett el a vízben.”²⁷

(Leo M. naplója.)

Szept. 16-án már kora reggel nagy lármát csaptak, mire mindenki a bástyafalakra igyekezett; sajnos, azonban csak igen kevesen voltak, mert a várórség nagyobb része betegen feküdt szállásán. Embereink ugyanis észrevették az ellenségnek a várároknak végzett hajszamunkáját és az aláaknázott résznél folytatott faltörését; egy kisebb hajón ezért 12 német katonát kiküldtek a Mina-hoz²⁸ és valamennyi ágyúnkat — elsősorban a nagyobbakat — kartáccsal töltöttük meg; a hajó közeledésére a török őrség jelzéseképpen ordítani kezdett, mire a résből heten kiugrottak; ötnek sikerült a vízen átúsznia, de kettőt agyonlőttünk; persze az ellenség is lövöldözött és két katonánkat eltalálta, de nem életveszélyesen; ugyanakkor egy pattantyús a Császárs-bástyán is meghalt, ketten pedig megsebesültek. Éjjel az említett hajót ismét kiengedték, de az ellenség újból csak észrevette és olyan erős tűz alá vette embereinket, hogy vissza kellett fordulniok. Ezalatt a törökök sáncaik-

²⁷ Coll. Hev. 89—90. I. (A Leo-féle napló is megemlékezik szept. 16-án az újabb akna-akcióról.)

²⁸ Aláaknázott fal-részleg, illetve akna lerakására alkalmas tárna.

ban, futóárkaikban énekeltek, doboltak sípoltak, mintha lakodalmat akarnának tartani. Újvárosnál viszont, a bécsi kapu felé eső részen hatalmas sáncokat vert, a Vízi-kapura pedig ágyúval lőtt, úgyhogy egészen beszorultunk a várba.

*

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 17-én: „Öfenségét mindenről tudósítottam, ami a várban történt és rámutattam arra, hogy milyen módon lehetne nekem segítséget küldeni; egyben azt is jeleztem, hogy amennyiben segítséget nem kapok, a várat hosszabb ideig már nem tudom tartani. Ezen a napon az ellenség a Középső-bástyánál meggyújtotta a tárnát és felrobbantotta; a törökök 15 napon át ásókkal és kapákkal egyengették a földet és felkészültek a rohamra; én a többi hadvezér tanácsára, kevés katonámmal együtt — sokan ugyanis betegnek jelentették makukat — éjjel-nappal örököttem, hogy a janicsárok által megszállt, feltöltött dombról meg ne leljen bennünket az ellenség; így is, mihelyt észrevettek valakit közülünk, azonnal fejbe lőtték.”²⁹

*

A tárna felrobbantásával kapcsolatosan mulasztásokat követett el Hardegg, mert — amint Leo Mihály is említést tesz róla naplójában — a főkapitány éppen ezen a napon tartott haditanácsot, mely alkalommal megállapítást nyert, hogy a várban tartózkodó 6000 ember közül 5000 még mindig használható harcosnak számít. Még ha ezek egy része betegséget szenvedett is, ilyen erővel minden úton-módon meg kellett volna hiúsítania az ellenség két hét óta tartó előkészületeit, de főleg az említett töltés és domb feltöltésével kapcsolatos munkálatait.³⁰ Még szerencse volt, hogy a robbanás ereje nem okozott jelentősebb kárt, de a rémület így is szörnyű pánikot keltett a várfalak között.

*

(Leo M. naplója.)

Szept. 17-én a legnagyobb veszedelem közepette, korán reggel feltölttem a Vízi-kaput és a kastély körül, a mellvédek helyére földdel megtöltött hordókat rakattam, hogy megjavítsam a fedezési lehetőségeket. Ezen a napon egy pattantyúst a Magyar-bástyánál úgy eltaláltak, hogy testének részei az építőanyag-udvarra repültek; további hat emberünket puskalövésekkel terítették le, köztük egy öreg harcost is, a soltészszégi házban, akinek különben a felesége és lánya is megsebesült. Mivel az ellenség a Ratzenberg felől fenyegetett bennünket, a Magyar-bástyánál akna készítésébe fogtunk. A gróf az összes parancsnokokkal haditanácsot tartott e napon, melynek során megállapították, hogy még kb. hatezer lélek van a városban s ezek közül 5000 használható harcos; igaz, hogy naponta 8–10 személyt temetnek el. Ugyanakkor egy vajdát kiküldtek a főherceghez, az óvári táborba, segítség kérése céljából; ez

²⁹ Cell. Hev. 90. l. (A tárna felrobbantása Leo M. szerint szept. 17-én napközben történt s nagyobb kárt nem okozott.)

³⁰ Leo M. i. m. Szept. 17.

az ember csak különleges cselekedések alkalmazásával tudott az ellenség gyűrűjén keresztüljutni. Az éjszaka folyamán szállásmesterünk is fejlődést kapott, hamarosan belehalt sérülésébe. A törökök az éjszakai sötétséget kihasználva, a Közép-bástyánál lévő Mina-ba lőport helyeztek el, minden áron fel akarták robbantani; embereink ismétetlen odamentek hajón a tárnához, de nem találtak benne senkit, csupán egy janicsár kabátot, meg egy botot, ezeket be is hozták magukkal. Napközben azonban az ellenség mégis bevitte a lőport a résbe, amely azután óriási robajjal és megrázkódtatás kíséretében tört fel a levegőbe; szerencsére a bástyában nem okozott nagyobb kárt, csupán a kiszögelését verte széjjel, ez bele is esett az árokba. Az így támadt rést katonáink sietve elreztették.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 18-án: „A főtisztek javaslatára a Közép-bástyánál lévő törököt aknákkal elzavartattam, egy részük holtan maradt, másik részük elmenekült; ezen a napon a magyarok egy basát is agyonlőttek; az ellenség sáncai mögött, lovával együtt temette el s szokásai szerint dombot emelt sírja fölé.”

(Leo Mihály naplója.)

Szept. 18-án hajnalban egy emberünk a Magyar-bástyánál fejlődést szenvedett; egy öreg pattantyúst is agyonlőttek, aki ágyúja körül foglalatoskodott; de ezeken kívül e napokban kb. 50 emberünket ölték meg a törökök. Mivel a nap folyamán az ellenség a Magyar-bástya előtt, a várak ellenpartján felhányt földet kezdte visszadobálni, 100 főnyi csapatunk kirohant és elkergetett onnan mindenkit. Ennek során sok emberét elpusztítottuk, de a védekezés erősödésével harcosainknak vissza kellett húzódnok kiindulási helyükre. Röviddel ezután katonáink a revelinről levették a sánckosarakat s amint az ellenség emiatt támadásba kezdett, a bástyákról erős tüzet nyitottunk soraikra. Többek megállapítása szerint ezen a napon a törökök kb. 100 harcosukat veszítették el. Amikor embereink a Közép-bástyánál lévő Mina felé közeledtek, az ellenség lőport robbantott fel; iszonyú robbanás volt, a saját szememmel láttam, de a falak és pillérek olyan vastagok, hogy a merénylő nem érte el célját; később hatalmas kőgolyókat is röpítettek a városba.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 19-én: „Ugyancsak a többi parancsnok beleegyezésével 200 főnyi magyar és német harcost küldtem ki az ellenség által megszállva tartott dombra; a janicsárok száma 3–400 lehetett, de embereink elhajtották őket. Ezen a napon Schilling kapitány is belehalt sérüléseibe.”³¹

(Leo M. naplója.)

Szept. 19-én az építkezési anyag udvarán álló ház felső szobájában már hajnalban ellőtték három olasz katonának a lábát, a szemközti lévő egyik magas sánctól; ugyancsak tűz alá vette az ellenség a fehérvári

³¹ Coll. Hev. 91. l. (Leo M. naplója szerint szept. 18-án újabb robbantást hajtott végre az ellenség. (Schilling kapitány haláláról egyébként nem tesz említést ez a Diarium, sőt később is még szól róla.)

kaput a vívóárkok földhányásain keresztül és megsebesített néhány olasz harcost. A törökök egyébként az alacsonyabb bástyarészeknél földdel és náddal tömött zsákokat dobáltak a várárokba, valamint egy nagyobb hajót vontattak az árok felé, melyen létrák is voltak. Ekkor saját magam készíttettem elő lövésre egy ágyút s amint szembekerült velem a hajó, a közepén kettélőttem; egyik része elmerült az árokban, a másik pedig darabokban repült vissza az ellenség táborába. A Közép-bástyánál támadt rést a Minán keresztül ismét betöltöttük, miután Stekho ezredessel az egészet megszemléltük; megbeszélésünk értelmében erős őrséget rendeltek erre a helyre, de még más módon is gondoskodás történt, hogy az ellenség rohamszándékai meghiúsuljanak; így a robbantás és betörés veszélyének elhárítására is minden lehető elkövettünk, a kapuk mentén külön árkokat ásattam. A várban lévő harcos nép létszáma ekkortájt a következő volt: Zinn 600 fő, Greis 2000 fő, Rechberg 650 fő, Maris 300 fő, Geitzkofler 300 fő, gyóriek 200 fő, Sferghauer 200 fő, olaszok 800 fő, magyarok 160 fő, összesen 5210 ember. A nap folyamán a Magyar-bástyánál egy fiatal lövészt árkolás közben úgy fejbe találtak, hogy agyveje orrán, száján át szétröccsent; ott mindjárt eltemettük. Napközben tovább dolgoztunk a Retiradánál – a Magyar-bástyánál – és visszahelyeztük az ágyúkat eredeti helyükre.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 20-án: „Az ellenség a Magyar-bástyánál kezdett aknát ásni.”

*

Erről a napról csupán ez a rövid mondat található a várparancsnok feljegyzéseiben, pedig a Közép-bástyánál komoly aknarobbanás történt a védők részéről, éjszaka pedig újabb levelet küldött Hardegg a fővezér-lethez segítség kérese céljából. Ebben vázolta, hogy a legnagyobb szükségben van s ha rövid időn belül nem érkezik valamilyen felmentő sereg, kénytelen lesz meghajolni a Gondviselés akarata előtt.³² A napló ezután csak szept. 22-ével folytatja az események leírását.

*

(Leo M. naplója.)

Szept. 20-án az ellenség az éjszaka kívülről elrekesztette a Közép-bástyánál lévő Minát és hét, vagy nyolc török a bástya fokára is felkapaszkodott, míg a kőművesek pihenőt tartottak; mihelyt azonban embereink észrevették őket, futásnak eredtek. Ugyanekkor a törököknek kb. 6000 embere készen állott a rohamra, de amint megtudták, hogy felkészülve várjuk őket, három óras várakozás után visszavonultak táborukba. A Magyar-bástyánál eközben két emberünket agyonlőtték. Dél felé újból felmászott kb. 100 ember a Közép-bástya fokára és a bástya magasságának feléig földet hánytak az árokba. Mi ezzel szemben egy mázsa lőport helyeztünk el a tárnába, az ellenség alá; de amikor elsőre nem akart felrobbanni, igen nagy gondban voltunk; már-már arra gondoltunk, hogy még az ég sem akar segítségünkre jönni; a tárna tele volt füsttel és gőzzel, embereink mégis bemelegsztek és még egy

³² Leo M. i. m. Szept. 20.

mázsát tettek a törökök alá; erre azután már sikerült a robbantás, mely sok harcosukat betemette és elpusztította. Ezt megelőzően azonban, amikor az ellenség az árokással volt elfoglalva s mi állandó lövöldözéssel ebben akadályoztuk, két emberünket halálra sebeztek ezen a bástyán. Napközben különben a Közép-bástya két összekötő falánál két kisebb vágást kellett készítenünk.

Éjszaka a várparancsnok egy jól úszó embert átmenesztett a főherceg táborába, hogy részünkre segítséget kérjen; levelében közölte, hogy a legnagyobb veszedelemben vagyunk s ha sürgősen nem érkezik segítség, bele kell törödnünk a Mindenható rendelkezésébe. Az ellenség ugyanis már egyre közelebb jön, sáncaival körül fog bennünket, már közvetlen szomszédságunkban robbantgat s emellett embereink nagy része beteg és kimerült a sok munkától; táplálékunk semmi egyéb, mint a mindennapi kenyérünk, naponta 15–20 katonánkat temetjük el. Az éj folyamán egy török is átkiabált német nyelven a Közép-bástya felé: „ti becsületes német emberek, örködjétek ébren és jól, igen nagy szükségtek lesz rá, mert nem lesz könyörület még a feleségetek és gyermekeitek számára sem, legyetek tehát éberek!” — S amikor nem kapott választ, újból kiabált: „hát becsületesek vagytok? adjatok feleletet!” —, de senki se szólt neki vissza.

Szept. 21-én a Közép-bástyánál újabb aknát raktunk az ellenség felé, de az elsőben is dolgoztunk, hogy ismét robbantó anyagot helyezhessünk a támadók alá. Egy részük ugyanis újból kezdte a földet a várárokból dobálni. A Magyar-bástyán e napon két emberünket agyonlőtték, úgyszintén kettőt a Közép-bástyánál is. Amint én az aknához akartam menni, egy nagy ágyúgolyó a Retirada-ba csapódott s egy kődarab a combomat szinte csontig felsértette, úgyhogy a földre estem; egyik harcosomban hasonló módon sérült meg, de annak a repeszdarab az orrát szakította le. Később egy olasz kapitányt és még sok más emberünket is sebesülés érte ezen a bástyán, Fink kapitány pedig comblovást szenvedett. Az éjszaka egy török is felkapaszkodott a Közép-bástyára és a várparancsnok hajdúját egy hajócsáklya segítségével elkapta, úgyhogy a viaskodásban majdnem lerántotta. A német vásárbíró is megölte egy ágyúgolyó.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 22-én: „Újból értesítettem a császári fenséget a helyzetről és közöltem vele, hogy legalább 3–4000 emberre lenne szükségem; ezek nélkül nem tudom majd tartani az erődöt, míg segítségükkel ki lehetne várni a felmentő sereg beérkezését; de egyik levelemre sem érkezett válasz! — Ezen a napon az ellenség ostromba kezdett a Közép-bástyánál, amely reggeltől délután 4-ig tartott. Mivel kész akna állt a rendelkezésemre s láttam, hogy embereink fáradtak, a bástyákon pedig egyre több török zászló tűnik fel, a főtisztek tanácsára olyan aknát robbantottam, mely majdnem valamennyi törököt a levegőbe röpítette zászlóival együtt; csak néhányan tudtak, a sarkokban megbújva, megmenekülni, ezek később vissza is mentek helyükre és az éjszakát is ott töltötték.”³³

³³ Coll. Hev. 92. l. (Leo M. szerint az ellenség 300 embert veszített ennél az ostromnál.)

(Leo M. naplója.)

Szept. 22-én reggel észrevettük, hogy az ellenség a Magyar-bástyánál — a szentmártoni hegy felé eső részén — aknáknak való rést kezdett törni. Ekkor a várparancsnok a szobámba jött (ágyamhoz), hogy megbeszélje velem a legszükségesebb teendőket. Úgy döntöttünk, hogy a rés fölött sürgősen kiépítünk egy ellenaknát. A törökök közben éjjel — meg reggel is — erősen lőtték a Ratzenberg felől a Magyar-bástyát. Dél felé a Szentdombi-bástya körül gyülekeztek nagyobb erőkkel, sáncolás céljából és nagyszámú lovasság is felvonult ebben a térségben. Később megszállták az összes futóárkokat, míg egy részük a bástyára kapaszkodott fel; embereink azonban bátran lövöldöztek mindkét bástyáról az ellenség sűrűjébe, valamint a sáncokba, úgyhogy az egész kötelék kénytelen volt szétbomlani. Katonáink feleségei és más asszonyok is köveket hordtak fel a bástyákra. Védőink igen hősiesen és elszántan tartották magukat, pedig a török parancsnokok kivont karddal hajtották a tömeget az ostromra. De hiába volt minden erőlködésük, mert a szárnyakon a támadók megfutamodtak. Egy előkelő törököt bársony kabátjában lőtték agyon a futóárkok szélén. Amint később kitudódott, az ellenség ebben az ütközetben kb. 300 emberét veszítette el; részünkről legfeljebb négyen esetek el s talán huszan sebesültek meg. Estére a törökök csoportosan özönlöttek vissza táborukba, még a Duna túlsó partján lévők is.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 23-án: „Az ellenség folytatta a rohamokat reggeltől estig, de ellenállásunk folytán, valamint a sáncosarak és mellvédek miatt hátrálnia kellett; a következő éjszakán, kb. két óraker, a Magyar-bástyánál akna robbant, a Közép-bástyánál viszont mi robbantottunk aknát.”

(Leo M. naplója.)

Szept. 23-án az ellenség reggel óta hajókat vonultatott fel és észre lehetett venni, hogy ostromra készül. Ezt megelőzően már hajnalban átküldött két parasztot levelekkel Újvárosba, a kastéllyal szemben lévő területre; amikor ezek kiabálni kezdtek, hogy elégetik a rájuk bízott leveleket, mindenfelől tűz alá vettük őket, nehogy el tudjanak menekülni. Végül a Közép-bástyára feldobtak egy német nyelvű levelet, melynek az volt a tartalma, hogy amennyiben 24 óra alatt megadjuk magunkat, minden holminkkal együtt szabadon elvonulhatunk. Estére újból figyelmeztettek bennünket, hogy 22 órán belül tegyünk eleget a felhívásnak, de részünkről semmiféle választ nem kaptak. Napközben egy Hirschbach nevű őrparancsnokot, egy főhadnagyot és a sváb körlet parancsnokát fejbe lőtték. Ugyancsak elesett egy zászlós a Zinn-féle regimentből; Schilling kapitány szájlövést szenvedett, majd később egy Castelan nevű pallért és további tíz emberünket ölték meg. Ezután az ellenség erős rohamot intézett a Közép-bástya ellen, amely jó három óra hosszat tartott. De mi is ellentámadást indítottunk és sikerült elűznünk a törököket, akik ily módon ismét visszatértek táborukba. Ugyanezen a napon az ellenség a bécsi kapunál letörte a kerítést, mely azért készült, hogy a Rába vízének szintje a várárokban felemelkedjék. A bécsi kapunál lévő hidat is felégették a törökök. Szerencsére a Duna vize az éjszaka

folyamán kiöntött és így a várárookban is két lábbal emelkedett a víz-állás. Nagyon jókor jött ez számunkra, mert az ellenség felé komoly akadályt jelentett.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 24-én: „A törökök mindkét bástyát egész napon át ostromolták, három előkelő olasz a Közép-bástya megrohanásánál elesett.”

(Leo. M. naplója.)

Szept. 24-én délután az ellenség a Magyar-bástyát azon a helyen, ahol már korábban aláasta, nyolc ölnyi szélességben szétrobbantotta s utána egész napon át erős tűz alatt tartotta; ezenkívül reggel óta hat ízben kísérelt meg rohamot a Közép- és Magyar-bástyánál; nyolc zászlóval kapaszkodtak a bástyákra és egészen a sáncokig értek; egy őrzető aranyozott gombot szakított le valamelyik lobogóról, egy másik harcosunk egész zászlót tépett le rúdjáról. Mindez reggeltől kezdve délelőtt 11 óráig zajlott le. Embereink hősiecs bátorsággal tartották magukat, a Magyar-bástyánál 30, a Közép-bástyánál 20 harcosunk esett el. Az ellenség azonban száznál is több emberét veszítette el. A nap későbbi szakaszában a Közép-bástyánál lévő aknában 3 mázsa lőport robbantottunk fel, minek következtében a támadók zászlóikkal együtt a levegőbe repültek. Közben az ellenség lovassága is gyülekezett a Duna túlsó partján, kb. 2000 fő erejéig, trombita és dobszó kíséretében. Ekkor az egyik ágyúból négy lövést adtunk le a tömegre, melynek sorai annyira megbomlottak, hogy a táborába való visszavonulásra kényszerült. Délután két óra tájban a törökök újból rohamozni kezdtek a Magyar-bástyánál, ami újabb három órán át tartott és részünkről a legnagyobb erőfeszítéseket követelte. Ez alkalommal sok harcosunk megsebesült — csak a morvaországi katonák közt volt 50 sebesültünk —, s ezen a napon csupán ennél a bástyánál kb. 54 emberünk maradt holtan; köztük volt számos paraszt, sőt egy Tóth János nevű magyar vajda is. Az éjszaka folyamán ismét erősen kellett dolgoznunk a Retirada körül.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 25-én: „A tüzekek hanyagsága következtében az ellenség a Közép-bástyát rohamozta és be akart hatolni az erődbe; mikor azonban látta, hogy a várórség férfiasan ellenáll, felhagyott e szándékával. Ebben az ütközetben Linn ezredes és von Arch tábornok halálos sebet kapott. A törökök háromszor is kénytelenek voltak hátrálni a Közép-bástyánál, pedig már olyan közel voltak, hogy a puskacsövet is kitépték embereink kezéből. Egy csövet magam is megtüzesítettem, az utána nyúló török annyira megégette vele a kezét, hogy káromkodva dobta vissza. Ezen a napon tudattam a császári fenséggel, hogyha segítséget nem kapok, nem bírom tovább tartani a várat; választ azonban erre sem kaptam, még vigasztaló sorokat sem; ezután a harcolókat annyira elkeserítette, hogy a vár további sorsa kétségessé vált.”³⁴

*

³⁴ Coll. Hev. 93—94. 1.

Hardegg Ferdinánd feljegyzéseiből nem tűnik ki, hogy ezekben a napokban kapta a győri vár első megadási felhívását a töröktől, melyről Leo Mihály szept. 23-án megemlékezik. De naplójának sorai arról sem szólnak részletesebben, hogy a vár őrsege a legutóbbi napok rohamai során eléggé súlyos veszteségeket szenvedett, halottakban és sebesültekben egyaránt, az ellenség viszont egyre fokozta tevékenységét és hogy a vár építése, illetve korszerűsítése alkalmával elkövetett hibák — főleg a külső védőművek, ágyúállások kiépítésének elmulasztása — következtében egyes holtternek számító helyekről szinte nem lehetett elűzni a támadókat.³⁵

*

(Leo M. naplója.)

Szept. 25-én az ellenség ismételten súlyos rohamot intézett ellenünk a Magyar-bástyánál, röviddel 12 óra után, mely szinte két óra hosszat tartott; s mivel ezúttal úgyszólván az egész tábor felsorakozott a bástya előtti sáncokban és futóárkokban, igen komoly méreteket öltött az ostrom. Egymást követően három ízben ezer-ezer emberét indította támadásra a török abban a reményben, hogy talán sikerülni fog a védők ellenállását megtörni. Rechberg és katonái azonban e napon hősiessen harcoltak s így az ellenségnek vissza kellett húzódnia. Közben a támadókat a Császár-bástya felől is lötték öt nagy ágyúból és igen sok kárt tettek bennük; számosan megsebesültek, vagy elesetek. Részünkről 16 ember halt meg, de annál magasabb volt a sebesülések száma. Ezalatt a Közép-bástyánál is egyre erősebb roham indult, de katonáink végül itt is meghátrálásra kényszerítették a törököket. Ennél az összecsapásnál hat emberünk esett el és kb. húszan sebesültek meg. A nap későbbi szakaszában az ellenség újból folytatta ásási munkálatait a Közép-bástyánál is. Zászlósaik a sáncok mögött tartózkodva egész napon át rohamoztatták az embereket s a vár építőjének hibájából alig lehetett őket a várfalak alól elhajtani.³⁶ Estére azért újból megerősítettük mindkét bástya felépítményét.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 26-án: „Az ellenség olyan erővel ostromolt bennünket, mint eddig még soha; minthogy egy aknáknak ismét készen volt, a főtisztek tanácsára harmadszor is felrobbantottam az aknát, miáltal a rohamozó törökök újból a vízbe hullottak. Utána azonban még nagyobb erővel folytatták a támadást és ekkor már hátrálnunk kellett; az ágyúkat a védőbástya ellen fordították és sok kárt okoztak benne. Szerencsére közelgett az éjszaka s így a védelmet nagy nehézségek árán biztosítani tudtuk.”

(Leo M. naplója.)

Szept. 26-án hajnalban az ellenség teljes csendben volt, de fél nyolc felé mindkét bástyánál erős rohamra indult, ami kb. 10 óráig tartott.

³⁵ Leo M. i. m. Szept. 23. és 25.

³⁶ A napló írója itt a külső védőművek (előretolt bástyák, ágyúállások) hiányára céloz.

Ezuttal sem ért el több eredményt, pedig kivont kardokkal kergették egymást rohamra a törökök; ha egyik helyen előbbre tudtak nyomulni, a másikon ismét visszahúzódtak és heves tüzelésünk következtében nagy veszteségeket szenvedtek. Részünkről a Közép-bástyánál hatan, a Magyarbástyán nyolcan estek el. Ezúttal az ellenség olyan szaporán lőtte nyílhegyeivel a bástyákat, hogy a Retirada is úgy nézett ki, mintha szándékosan teletűzdelték volna; sok emberünket sebesítették meg ilyen módon. Este felé, öt óra tájban, újabb erős roham kezdődött a Magyarbástyánál s ekkor mindannyiunk szerencsétlenségére, a nép között robbant fel egy mázsa lőpor. A robbanás folytán igen sok hadianyag, szerencsém és egyéb kellék elégett, még a Retirada is kigyulladt, mert egy zárt edényben lévő töltetünk ott tüzet fogott; embereink számára mindez igen nagy akadályt jelentett, nem is szólva a nagy kárról, mely ennek folytán ért bennünket. Később az ellenség nagy erővel egészen a bástyáig nyomult, sőt fel is kapaszkodott rájuk, harcosaink azonban elszántan küzdöttek, azonkívül forró és hideg vizet öntöttek a támadókra s kövekkel dobálták őket, úgyhogy egy óra elmúltával vissza kellett húzódnunk. A mi részünkről 10 lovas esett el és nagyon sokan megsebesültek, különösen a robbanás során számosan égési sebeket szenvedtek. Egyidejűleg a Közép-bástyánál is ostromolni kezdett az ellenség, de csakhamar onnan is elűzték; hogy ott mennyi volt vesztesége, azt nem tudom; célzott lövéseket mindenesetre ő sem tudott leadni, annyira hatásvos volt a tüzelés, meg a kőzapor; igaz ugyan, hogy nagyon jó pajzsokkal voltak ellátva. — E napon egy Arch nevű gróf és egy ezredes is súlyos lövést kapott.

(Hardegg F. naplója.)

Szept. 27-én: „Greis ezredes és Bleichrodt tábornok, akiket a Közép-bástya védelmére rendeltem ki, jelentették, hogy a gondjaikra bízott bástyát már nem bírják sokáig tartani; az ellenség tüzelésétől éjjel-nappal sokat szenvednek, a harcosoknál mutatkozó veszteségek nagyok. — Ekkor a főtisztek tanácsát kértem, hogy mit tegyünk; azt mondták, hogy hiábavaló minden erőlködés, az erődöt nem tudjuk huzamosabb ideig tartani, mert kevesen vagyunk az ellenséggel szemben és a további sáncépítéshez, erődítéshez sem embereink, sem szerszámaink nincsenek; csekély számú harcosunk a két bástyán 10 egész napon keresztül teljes felszereléssel őrködött s öt nap alatt 36 ostromot élt át; emellett nem volt más ételmük, mint egy-egy cipó kenyér és néha egy pohár bor; ezáltal annyira legyengültek, hogy az elalvásnak sem tudtak ellenállni; mi főtisztek vettük át az őrséget, mert még azt sem bírták ellátni. A két bástyán németek, olaszok, magyarok voltak, kb. 1000—1000 fő, de sokan közülük elestek, megbetegedtek, vagy a házakban rejtőztek; ez utóbbiakat azután már sem dobpergéssel, sem jó szóval nem lehetett rejtekhelyükről előhozni, mint ahogyan az már szokásos az ilyen paraszti népségnél; így az ostromnál maradt kevés harcos — 300 olasz és 100 egyéb — öt bástyát és három kaput védelmezett. A cortinán és lent a városban már nem találtam harcképes embert, kit a hiányzó védők helyére állíthattam volna.

Ha én aknával több ízben nem megyek a segítségükre, még eddig sem tudták volna magukat tartani, mert védőpajzsukat a legtöbben eldobálták s végül kövekkel védekeztek, amíg csak lehetséges volt.³⁷

(Leo M. naplója.)

Szept. 27-én, — jóllehet embereink egész éjjel folytatták az erődítési munkát — parancsnokaink haditanácsot tartottak és úgy döntöttek, hogy reggeltől kezdve egy lövést se adjunk le az ellenség felé; amint nappalodni kezdett, a törökök nagy tömegben jelentek meg a várárok körül; egyesek karddal, mások anélkül, soknak még fegyvere sem volt; ott ültek az árok szélén, vagy sétálgattak; ezután egy öreg janicsár agát — kinek zöldszínű ruhája volt — túszként egy másik törökkel együtt bebocsátották a Vízi-kapunál; ott reggeliztek a kapu alatt; Perlin és a várparancsnok istállómestere viszont Szinán basához ment tárgyalni; délután az előbbieket helyébe másik két törököt engedtek be a kapun; az odavissza való küldözgetések lebonyolításánál egy megbízható janicsár aga működött közre — név szerint Ramada —, egy német és egy török harcos segítségével; más janicsárok a Vízi-kapuhoz voltak kirendelve, ugyancsak egy aga parancsnoksága alatt, nehogy valamelyik török besurranjon közben a várba. — Az egyezséget megkötötték, eszerint két előkelő bég (az egyik a fehérvári) három agával együtt túszként nálunk marad s ezek velünk mennek egészen Magyar-Óvárig, majd ott időznek, míg népünk és saját túszaik biztonságba nem kerülnek; ezenkívül mi teljes fegyverzetünkkel, zászlóinkkal és egyéb holminkkal szabadon elvonulhatunk, de Perlin, egy Reuter nevű tábori jegyző³⁸ és egy német kapitány az ellenségnél marad túszként, amíg mindez lebonyolódik. — Közben a törökök nagy tömegben járkáltak fel és alá a várárok körül; a vezérek csendben figyelmeztették a legénységet, nehogy véletlenül lövöldözésbe kezdjen; az ároknál sem volt szabad túlmenniök a megjelölt vonalon; újszintén láttam, hogy halottjaink még ott feküdtek az árkokban, de senki sem nyúlhatott török részről a holttestekhez; úgy látszik szigorúan ellenőrizték embereik magatartását.

Így én szabadon körüljárhattam a bástyákat, hogy megnézzem azokat a helyeket, ahol az ellenség robbantásokkal és aknákkal tevékenykedett; a Magyar-bástyánál valóban 16 ölnyi széles betörést találtam, melynek az volt a rendeltetése, hogy szükség esetén ezen keresztül akár lovassággal is be lehessen nyomolni. Az egyik feljárat, mely a várfok felé vezetett, csigalépcső módjára volt kiképezve; itt nem lehetett az ellenséget lövésekkel megzavarni, fedetten tudott felszaladni s amikor 3—400 embere már összegyűlt a bástya tetején, a sáncokban és futóárkokban lévők leadták jól irányzott lövéseiket a várfalakra s így megkezdődhetett a roham. A janicsárok kiváló pajzsokkal voltak felszerelve, fedetten rohanhattak embereinkre s amikor egy részleg már fent volt, a következő friss erővel siethetett utána; ezért estek el legyengült har-

³⁷ Coll. Hev. 95. 1. (A napló utolsó sorai még a szept. 26-án lefolyt rohamra célozhatnak, mert másnap már tűzszünet volt Leo M. szerint.)

³⁸ Titkár (Feldschreiber), tulajdonképpen írnok, aki feljegyezte a napi eseményeket.

cosaink oly nagy számban és szenvedtek annyi sebesülést. — A fehérvári kapu előrésze annyira meg volt rongálva a belövésektől, akkora nyílás tátongott rajta, hogy egy ember könnyen átbújhatott a résen. A Középbástyánál szintén igen előnyös megközelítési lehetőség volt kiképezve; 16 ölnyi széles feljáróján még a lovasság is kényelmesen felmehetett, vagy pedig az ellenségnek néhány száz embere ott nyugodtan meghúzódhatott.

*

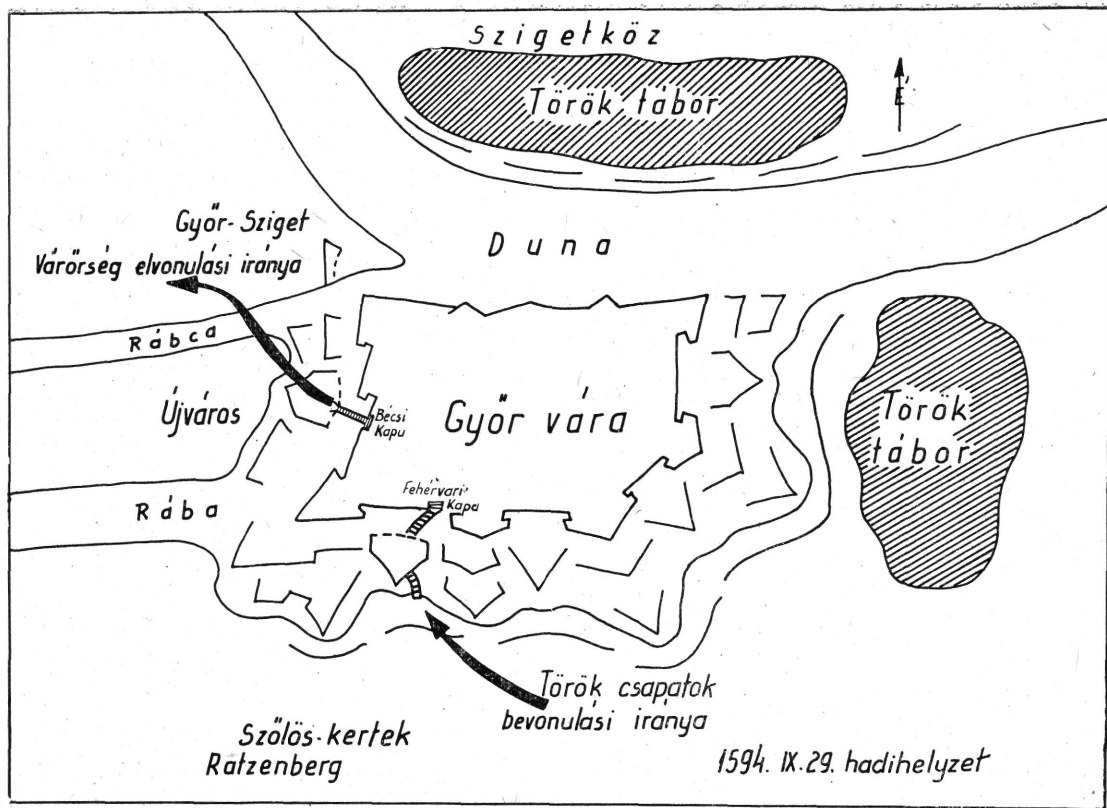
A további fejleményekről Hardegg Ferdinánd már nem emlékszik meg feljegyzéseiben, de az események drámai alakulása következtében erre már nem is volt lehetőség. Az utolsó haditanács, mely a vár feladása mellett foglalt állást, nagyon súlyos kérdésben döntött, de kényszer-helyzetében nem látott más kiutat. A főtisztek a várparancsnokkal az élen, elhatározásukkal egyidejűleg tiltakozást juttattak el a főherceghez, melyben az alábbiakat adták tudomására:

„Miótán mi alulírottak úgy találtuk, hogy gyengeségünknel és az ellenség túlerejénél fogva Győr várát tovább tartani nem tudjuk, elhatároztuk, hogy egyezkedés céljából tárgyalást kezdünk az ellenséggel. A mai napig számtalan támadást vertünk vissza, de emberek, katonák és jó tisztek hiányában tovább nem bíránk azt, amit eddig megtettünk. Ahhoz pedig, hogy beássuk magunkat, sem hadieszközünk, sem időnk nincsen. Egy ilyen hatalmas ellenséggel szemben, mely bástyáinkon már két helyen befészkelte magát, semmiképpen sem tudunk ellenállni, visszaveréséhez pedig csekély a saját erőnk. Tekintettel arra, hogy Fenségedhez már több ízben küldtünk hírnököket, de segítséget egyetlen egyszer sem kaptunk, így kellett döntenünk, minek hitelül e sorainkat sajátkezűleg aláírtuk és pecsétünkkel elláttuk. Győr, 1594. szept. 27.” — Aláírások: Hardegg Ferdinánd gr., Zinn, Siegesdorf, Ormondi, Rossi, Greis, Bleichrodt, Izdency, Szógyi.³⁹

*

A végnapok eseményeit Leo Mihály naplója az alábbiakban foglalja össze: *Szept. 28-án* reggel az ellenség megengedte, hogy mindkét hidat — az egyiket Újvárosnál, a másikat egy fél mérföldnyivel tovább — a Rábán át elkészíthessük; az elvonulást ugyanis kocsikkal együtt akartuk lebonyolítani; a többi holmi, valamint a betegek, sebesültek, asszonyok és gyerekek elszállítását hajókkal akartuk végrehajtani; két hajónk már teljesen meg is volt rakva; később az újvárosi híd elkészítésénél, a pallók lerakásánál a törökök is segítkeztek. — Az éjszaka folyamán a nyílásokat, bejárásokat ismét kijavítottuk, hogy az ellenség ne tudjon majd a várból olyan könnyen kijutni s menetelés közben bennünket esetleg beérni, mielőtt biztonságba kerülünk. Még azon a napon a gróf megparancsolta nekem, nézzem meg, hogyan állunk a Rábca-híddal; ekkor az agák vezéréhez fordultam segítségért, aki nemsokára egy csajkát bocsátott rendelkezésemre egy kapitánnyal és egy agával, valamint 30 naszá-

³⁹ Coll. Hev. 121. 1.

dossal, továbbá egy kisebb hajót 16 török katonával; ez utóbbihoz kirendeltem nyolc ácsot két nagy pallóval és 16 fegyveres lövész a saját embereink közül; így hamarosan el is készítettük a hidat; este felé Schilling kapitány és mások a török túsokkal együtt Óvárra mentek; a törökök azonban az erdőbe érve, elszakadtak kísérőiktől és ellovagoltak.

Közben a janicsárok ágája a vizen — a Rába folyó közelében — megérkezett, sok előkelő janicsár és aga kíséretében; ekkor a gróf is lement a kastély-bástya mellett lévő új hídra; amint a janicsár aga ezt észrevette, hűsz lépéssel tovább jött a hídon; magas, sápadt arcú, de komoly tekintetű férfi volt, fekete szakállal és hosszú orral; sapkája fekete cobolyprémből készült; a jobb kis ujján mogoró nagyságú, gyémánttal ékesített gyűrű volt, értéke jó néhány ezer forint lehetett; s mint egy másik előkelő töröktől értesültem, csak saját parancsnoki törzse számára napi ezer dukát aranyat kap a szultántól zsoldképpen és 24 000-nél több janicsár felett rendelkezik.

Első szavaival hadnépének ama kívánságát fejezte ki, hogy bár mielőbb megtalálná mindkét császár a megegyezéshez vezető utat; erre a gróf válaszolt s azt mondta: „úgy van rendjén, ha a bizalom és hit kölcsönös; mivel azonban a mi szerencsétlenségünk önöknek szerencsét hozott, a történetek után, hogy hercegünk elhagyott bennünket, táborából egész seregével elmenekült és semmiféle felmentő csapatot sem küldött segítségünkre, a Mindenhatónak kell eldöntenie elhatározásunk jogosságát! — a hatalmas Szinán basának pedig a kulcsok és a vár átadásával kívánok választ adni.” — A továbbiakban kérte a gróf, hogy saját személyének a kellő védelmet adják meg és higgyenek döntésük őszinteségében; erre az aga mélyen meghajolt és megígérte, hogy szavukat becsülettel megtartják; az itt látottak alapján meg kellett állapítanom, hogy az előkelő törökök részéről nagyfokú szerénység tapasztalható; az említett kapitány Budáról jött ide; ez közölte velem, hogy jó néhány ezer emberük készen áll az indulásra Komárom ellen; ezt a várat is fel akarják szőlítani a megadásra, különben erőszakkal fogják bevenni a tavaszszal, Eger, Fülek és a Felvidék többi várával együtt; ahogy ki lehetett érteni további szavaiból, a basa Fehérvárról rendel ide egy béget, ő uralja majd ezt a vidéket egészen Fischamend-ig. — Mindezt még a győri várban írtam meg, ahogyan láttam, vagy az ellenségtől hallottam, de még egyéb dolgokról is említést akarok tenni, így arról is, hogy miképpen folyt le az elvonulás.

Szept. 29-én kora reggel a gróf parancsot adott nekem, hogy menjek a Rábcához és nézzem meg, vajon a híd épségben van-e még, nem szakította-e széjjel az ellenség; szerencsére nem volt semmi baj; ezután török őrséget kértem oda, hogy az is segítségünkre legyen; közben a máhát is összekészítettem és meghagytam a népnek, hogy a városból vonuljon ki; ezért ismét a janicsár ágához siettem; a Kastély-bástya előtt, a Rábcánál össze is találkoztam vele; előkelő kísérettel volt körülvéve de én melléje lovagoltam és embereket kértem, hogy szükség esetén védelmet nyújtsanak; rögtön a basához küldött egy embert azok közül, akik az Újváros előtti sáncnál, a bécsi kapu közelében üldögéltek; nemsokára egy öreg lovas vezért adtak mellém, aki mindenhova ellovagolt velem és

a bégeket, agákat, parancsnokokat, — akik az Újváros előtti erdős táborban lóháton várakoztak — sorjában kioktatta; meg is volt a hatása, mert minden esetben közbeléptek, ha észrevették, hogy a török harcosok embereinket meg akarják károsítani; sőt, akik már korábban elvittek valamit, még azoknak is vissza kellett adniok az ellopott holmikat. — Pontosan nem lehetett megállapítani, de az előző napon kb. ezer asszonyt, gyereket és sebesülteket kísértünk le a hét hajóba, most pedig a várból málhával ismét ezernél többen mentek ki; az ellenség saját maga felhívta ezek figyelmét, hogy ne várakozzanak, mielőbb siessenek el innen, mert ha a tatárok — kik jelenleg ugyan Pápa felé portyáznak — visszajönnek, nehéz feladat lesz a rend fenntartása, félő, hogy azok mindent el fognak tulajdonítani. Embereink azonban olyan fáradtak és gyengék voltak, hogy alig tettek száz lépést, már le kellett pihenniök. — Miután a nép elvonulását megkezdte, ismét a várhoz lovagoltam; ekkor láttam a gróft kilovagolni, de hogy közben miképpen adta át a várat és kulcsait, azt nem tudom; a harcosok dél felé, 11 óraker vonultak ki lobogókkal és teljes fegyverzetükkel: először Rechberg 2 gyalogzászlóval, — zsoldosai és kocsjai menetelési rendben vonultak a gróf után, akivel különben más lovasok is együtt lovagoltak az élen —; utána Greis ment 30 emberrel és 6 gyalogzászlóval, majd a Geitzkofler-féle 3 gyalogzászló következett, a 2 győri és a 6 olasz gyalogzászlóval; végül Zinn menetelt 3 gyalogzászlóval; mindezek létszáma nem lehetett több 500 embernél. — Ekkor azonban már gyülekezett a törökök harcos népe, különösen azok, akik a mezőkön legeltették lovaikat; ezek nekimentek az utóhadnak, elsősorban a győrieknek és olaszoknak s majd minden fegyverüket elvették; később egy erdélyi és felvidéki származású kapitányt is megtámadtak; a nagy lövöldözésben egy Puschmann nevű kapitány ellenállást is tanúsított, de leütötték; a történeteket természetesen el lehetett volna kerülni, ha vezetőink fukarsága nem lett volna olyan nagy mérvű; mert ha a bégek és janicsár vezérek ajándékokat kaptak volna, embereink kíséretük folytán biztonságba kerültek volna a víz túlsó partjára. — Amint népünk kivonult a várból, a janicsár aga Újvároson keresztül, embereinek sűrű sorfala között — kb. ezren lehettek — visszaindult a vár felé; a Rábán túl, a várároknál, a sáncoknál, valamint a Duna túlsó partján is janicsárok voltak; az egész környék tele volt ellenséggel; Újváros előtt bégek és más előkelő törökök várakoztak lovaikon. — Itt meg kell emlékeznem arról, hogy az elvonulás alatt a janicsárok olyan fegyelmezetten viselkedtek, hogy szinte csodálatos volt; jóllehet embereink közül sokan tépetten, rongyosan, rendetlenül mentek el előttük, ők nem csúfolódtak, nem gúnyolódtak; a mi részünkről ilyen önuralom és engedelmesség nem lett volna elképzelhető!

Szept. 30-án hajnalban az ellenség Óvár felé portyázott s amint a víz mellett haladva észrevett egy hajót, melyben asszonyok, gyerekek és sebesültek voltak, — bár nem volt rá oka — lovaival odaúsztatott és nyilakkal lövöldözte népünket; csak amikor egy sebesült pattantyús feléjük lőtt puskájával, akkor menekültek el; utólag azonban hallottam, hogy foglyokat is ejtettek és sok embert leütöttek. — Az ég kegyes volt hozzám, hogy megmentett. — Óváról érkezett huszárok is elestek ez alka-

lommal, de nyolc törököt megkötöztek, a foglyul ejtett asszonyok és gyermekek közül pedig egyeseket kiszabadítottak; az itt megsebesült olasz és német katonákat, valamint a gyermekeket azután bevitték lovaikon Óvárra; egy törököt és néhánynak levágott fejét is magukkal hurcolták. — Később az ellenség szabadon mutatkozott a kapuk előtt, igaz, hogy nem is volt ott senki, aki ártalmára lehetett volna.

Harcosaink ezután Brucktól egészen Bécsig ütötték fel táborukat, hōlott ilyen távolságra már senki sem űldözte őket. — Szörnyű volt, ami a hátsóbb hajókon lévő betegekkel, sebesültekkel, asszonyokkal és gyermekekkel történt, amikor azok felfelé igyekeztek a Dunán, nem is szólva a sok málháról és pénzről, mely mind odaveszett; az ellenség ugyanis kisebb hajókon utánuk sietett, megtámadta a hajókat és minden lehető elrabolt; magyar katonák, akik egy kisebb hajóval voltak ott a közelben, ellenálltak ugyan, de az ellenség szinte valamennyit leütötte; amikor ezt a többi hajón lévők meglátták, igen nagy ijedelem támadt, úgyhogy az asszonyok és gyermekek — de mások is — a hajókról a partmenti cserjésekbe, nádasokba menekültek; sok embernek természetesen a hajókon kellett maradnia; összesen hét hajó volt, kb. 1000 emberrel; a Győrbe leúszott hajókat az ellenség elfogta s amikor a szigetközi oldalon a nép partra szállt, fosztogatni, rabolni kezdte, az asszonyokat ingükre vetkőztették. — A várban különben hozzátéveleg 100 ember maradhatott, főleg sebesültek, betegek, nyomorultak.

Végül le kell írnom még mindazt, amit az ellenséggel kapcsolatosan láttam és hallottam; így többek közt említést kell tennem arról, hogy milyen szorgalom, engedelmesség és megfontoltság volt részükről tapasztalható; s mindez tisztán jó szándékból fakadt náluk; itt nem csak a beosztottak, hanem a vezetők is segítettek s ha valamit kiterveltek, azt olyan előrelátással tették, hogy bárki megkockáztathatta még a legveszélyesebb vállalkozásokat is; ezek révén pedig lehetőség nyílt a magasabb szolgálati beosztások elérésére, a zsold emelkedésére; ez volt a magyarázata annak, hogy náluk mindenki szívesen és örömet háborúskodott. — De beszélgettem előkelő törökökkel is a hajón, valamint lovaglás közben; ezek elmondták, milyen rosszul esik nekik is, hogy nálunk még a derék emberek is nyomorúságosan pusztulnak el; hiszen nem egy segítség és tanács nélkül maradt vissza a várban; valóban az ellenség embereink távozása után nemcsak pénzt és egyéb holmit talált a vár falak között, hanem betegeket is, sőt az utcákon heverő, el nem hantolt holttesteket is; szerintük az ilyen nem történhet meg náluk, mert még a szegényebbeknek is van készpénzük; én el is hiszem nekik, mivel a saját szememmel láttam, hogy valamennyinek jó ruházata volt; — a bort, mellyel kínáltam őket, üvegekben másoknak is továbbadták; a nyers hagymát igen szeretik, a kétszersült féléljük nincs jól elkészítve; rendszert sajtot és fokhagymát visznek magukkal az emberek és evés után a folyók vizéből oltják szomjukat; erősek és egészségesek, ami ezek után könnyen el is képzelhető; havonként mindenkor pontosan megkapják készpénzben zsoldjukat s amellet jó fegyverzettel és öltözékkel vannak ellátva.

Ahogy maguk közt beszélgettek, azt erősítették, hogy Isten bünte-

tése van ezen az országon; arra is céloztak, hogy a magyarokat egészen ki kellene irtani erről a területről; mondogatták tovább, hogy embereink elmenekültek a táborból, holott senki sem űzte el őket, hiszen az elhagyott várba is csak a harmadik napon szállingóztak be egyenkint; mesélték azt is, hogy a város felé haladva páncélba öltözött, halott lovasokat találtak az árokba fulladva. Én magam is állítom, hogy élelemmel megrakott hajóink és egész hajóhidunk annak idején azért kerültek az ellenség birtokába, mert a markotányos sátrak és kunyhók rajtuk voltak; nyolc gálya ment le akkor a vizen, a kilencedik zátonyra futott; ez utóbbin nem volt ember, csak 14 ágyú (nagy méretű), bor, árpa és sok egyéb holmi; ami akkor az ellenség tulajdonába jutott, igen nagy segítségére volt a vár későbbi bevételénél. — Mi sokat dolgoztunk a hajóknál és az uszályokon, de a munka túlságosan megerőltető volt; éjjel-nappal a bástyákon kellett őrködnünk, hogy ellenállhassunk az ellenség támadásainak; de így is sikerült kb. 600 mázsa lisztet és 200 akó bort a várba behoznunk, ami tulajdonképpen az élelmezést irányító parancsnok hanyagsága folytán maradt kint; a lőport, ólmot, ágyúgolyókat és a többi lőszert a legnagyobb sietségben és veszély közepette, nagy erőfeszítések árán szállítottuk be a várba, de még így is sok ólmunk a Dunába süllyedt a Vízi-kapu előtt; a törökök mindezt láthatták a távolból, éppen ezért jöttek mindig közelebb és erősítették tovább sáncaikat; bár tagadhatalan, hogy eléggé sokáig tartott, míg annyira sikerült bennünket körülráznunk, hogy már a kapukat sem hagyhattuk el; a végén sajnos már tehetetlenül kellett néznünk, mint vonulnak az ellenség őrzései a Duna mentén fel egészen a Rábcáig.

De ha legalább a harmadik héten küldtek volna számunkra egy 3000 főből álló segédcsapatot, ez egy fél éjszaka alatt előrenyomulhatott volna Óvárról a Rábcáig; s ha csak két hajót hoztak volna magukkal, ezeket összekapcsolva, egy óra alatt átfuthattak volna hozzánk. sőt Újvárosba is; az ellenség ugyanis nem volt 300 főnél erősebb az elővárosban és egysegei szét voltak szórva; könnyen menekülésre lehetett volna őket kényszeríteni s akkor megtarthattuk volna a várat! — De így az ellenség maga kérkedett vele, hogy naponkint kapja a híreket a bécsi és brucki táborból, miszerint semmiféle segítségnyújtás sincs részünkre készülöben; ezért támadtak olyan elszántan és nagy erővel reánk. De még hogyha a magyarok összeálltak volna, ők is ki tudtak volna állítani 3000 embert segítségünkre; ők ismerték legjobban a helyzetet s ezzel megmenthették volna hazájukat. —

Így azonban megszállták ezt az erős várat, amely több, mint 400 000 forintba került és 1566 óta nyert átépítést; veszendőbe ment mindenféle fajtájú nagy ágyúnk, — számuk 80-nál több volt — sok kisebb ágyúnk, 40-nél több mósár, tüzérségi fegyverekhez való 250 mázsa lőpor, kén és sok egyéb hadianyag; így az a Nürnbergből kapott két csavart rúd is, melyekkel a vastagabb méretű ágyúcsöveket töltötték; mindezek a dolgok igen sok pénzbe kerültek. — Itt említem meg, hogy mennyire hiányával voltunk a sánctárszámnak, az egész várban nem lehetett száznál több jó lapátot, vagy ásót találni, minden a táborban maradt; az élelmezési raktárban 1500 mázsa liszt és 600 akó bor veszett el, de még mennyi

holmi a házakban; nagyon jól járt az ellenség azzal a sok drága hajóval, csónakkal és pallóval is, melyek birtokába kerültek.

Hogy mindkét részről hozzávetőleg mennyi ember pusztult el ebben a háborúskodásban, annak summája bizonytalan; ami naponkinti feljegyzéseimből derül ki, az nem ad közelebbi támpontot, de azért nagyjából mégis meg akarnám becsülni a veszteséget; mialatt Novigradot⁴⁰ beveték, én a hatvani táborban voltam, utána Esztergom mellé, majd pedig a győri táborba kerültem;⁴¹ ez utóbbinak létszámát 6000 emberre becsülöm, ezeknek több, mint fele életét vesztette; 500-an kb. kardéltől estek el — tehát a kisebbik rész —, a nagyobb rész nyomorúságos módon pusztult el; török részről — a saját bemondásuk szerint — a megszállás ideje alatt, vagyis a vár ostrománál és a csatározások során, 3000-nél többen lelték halálukat, de ebbe nincsenek beleszámítva a tatárok és azok, akik Pápa alatt estek el. — A várnak ilyen módon való elfoglalása olyan ijedelmet váltott ki az egész országban, hogy amikor a tatárok Pápa környékén portyáztak, az ottani vár védői félelmükben felgyújtották a kastély egész lőporát; a robbanás után, a legnagyobb füstben vonultak ki a várból, kb. 12 gyalogzászlóból álló fegyveres hadukkal; igaz, hogy eléggé gyengék is voltak, magyar alig volt ott több 300-nál; a várnak tulajdonképpen nem is volt rendes parancsnoka; egy Török István nevű földesúrhoz tartozott az egész határ, meg a város, de nem sokat törődött velük; egy öreg From nevű főkapitányt helyeztek oda, ennek lett volna kötelessége, hogy ezt a várat komolyan pártfogásába vegye; bátor kitartás mellett a védők még jó néhány napig tudták volna tartani magukat. — Hasonlóképpen egyéb várak és kastélyok is megadták magukat a Balaton vidékén, így Németvázsony, Csesznek, és más erődítmények; ágyúikat mind ott hagyták, mint ahogy Pápán is ott veszett két nagy ágyú — mely darabonkint 62 mánás volt — és még kb. 20 kisebb-nagyobb méretű kezekes ágyú; a fegyvertárból sok puska, egyéb lőfegyver, három hordóliszt (mindegyik 45 akós volt) és még sok más holmi került az ellenség kezébe.

A Mindenható felkereste országunkat az emberek súlyos bűnei miatt, mivel a polgári nép és a harcosok közt már túlságosan felütötte fejét a haszonlesés és csalárdság. Én ezúttal is felajánlom testemet, lelkemet az Úrnak, hiszen a veszélyes várostrom idején — de előbb is, mikor ide-oda utazgattam Pápára — kegyesen megóvott. Hála legyen neki érte, tisztelet és jutalom!

Arról is értesültem, hogy Ófelsége ez évben a háborúskodásra több, mint 600 000 forintot áldozott.

Az előkelő vezetők nevei, kik a várostrom idején itt voltak, a következők: Hardegg Ferdinánd gr., mint parancsnok, Zinn Antal János, Greis Rudolf, Rossy Ferdinánd, Rechberger N., Bleichrodt Hieronimus, a Geitzkofler-féle harcosok vezére.

⁴⁰ Novigrad: Újvár, magyar nevén a volt Érsekújvár.

⁴¹ Győri tábor alatt itt Leo M. a várat érti, mert annak létszáma volt kb. 6000 főre tehető.

Eddig szól a napló, utolsó sora: „Írta Leo Mihály személyesen, az 1594. esztendőben.” Kusza és helyenkint nehezen olvasható sorai a vár-ostrom túlfutott légkörében fogantak meg. Összefüggésük gyakran gondolkodásra készíti az olvasót, de forrásértékük nem vitatható el. Leo sáncmester feljegyzései hű képét adják a győri vár végvonaglásának és még jobban megerősítik, az időközben előkerült többi dokumentum által is igazoltnak látszó azt a tételt, mely szerint a segítség kellő időben történő beérkezése esetén meg lehetett volna menteni Győr várát a szégyenletes kapitulálástól.

II.

A legfelsőbb hadvezetésnek Győr várával kapcsolatosan elkövetett egyik nagy hibáját világosan igazolták a Hardegg-féle várparancsnoki kinevezés következményei. De ezt a ballépését szinte egyidejűleg, majd a későbbi hadműveletek során egymást követően még továbbiakkal tetézte. Mindezek döntő tényezői voltak az események végzetes alakulásának és idő előtt siettették a katasztrófa szükségszerű bekövetkezését.

A Habsburg-stratégia másik nagy tévedése volt, hogy 1594-ben az udvar a hadvezéri képességekkel nem rendelkező, erélytelen, sőt gyenge Mátyás főherceget tette a magyarországi sereg fővezérévé, aki még az év elején Győrbe helyezte át főhadiszállását. Az itt megtartott tanácskozásokon döntött el a további hadjáratok sorsa, melyek közül Nógrád visszavétele kapott elsőbbséget. A nehéz vállalkozással Pálffy Miklós újvári főkapitányt bízták meg, ki feladatát a legnagyobb viszontagságok ellenére is fényesen oldotta meg. E siker után Bécs bátorságot merítve, hadait Esztergom elfoglalására irányította. Az ostromlás a tavasz elején meg is indult, de csak lassan haladt előre, bár Pálffy személyes vitészségével és példaadásával mindent elkövetett a győzelem kivívása érdekében. A nemegyszer csüggedő vezéreket és katonákat ő buzdította további kitartásra és számos támadás sikere az ő bátorságának volt köszönhető. Amikor azonban Szinán basa óriás-seregének híre a táborba érkezett, Mátyás főherceg a visszavonulás mellett határozott. Hiába kardoskodott Pálffy és Nádasdy a megkezdett ostrom folytatásáért, a legfelsőbb parancs előtt meg kellett hajolniuk. A várost Ungnad tanácsára felgyújtatta, majd hadával a Dunán átkelve, — az újabb fejlemények bevárása céljából — átmenetileg Párkány közelében állapodott meg.⁴²

A hadvezetésnek e lépése ugyancsak végzetes hibaként könyvelhető el, mert egyrészt a török ezáltal szabad utat nyert a Duna jobb partján — tehát Győr irányában is —, másrészt a felső Dunántúl ily módon védelem nélkül maradt, sőt prédájává vált a szüntelenül portyázgató ellen-

⁴² Horváth Mihály ezzel kapcsolatosan írta nagy művében: „Hiba volt azonban a főherceg részéről, hogy Pálffyra és Nádasdyra, kik jeles hadvezérei tehetségüknek már annyira fényes bizonyítványait adták s a törökkel való harc modorát is a legjobban ismerték, keveset hallgatva leginkább Ungnad Dávidnak, a hadi tanács elnökének s gr. Hardeck Ferdinánd győri kapitánynak tárt fület.” — Horváth M.: Magyarország történelme. Bpest, 1871. III. 327. l.

séges lovasságnak. Nehéz volna ma kielégítő magyarázatot találni a helyzetnek e teljesen téves megítélésére, de egyes momentumokat le lehet rögzíteni, melyek bizonyára közrejátszottak a döntés meghozatalánál. Nem vitás, hogy a sikertelen esztergomi ostrom három hétig tartott időszak, — az elszenvedett veszteségeken és megpróbáltatásokon túlmenőleg — sorvasztóan hatott a csapatok küzdő szellemére, de még több gondot okozott a fővezérletnek a nagyon is meglazult belső fegyelem. Feltehető, hogy ilyen körülmények között pillanatnyilag az immár 70 000 főre szaporodott sereget sem tartotta alkalmasnak bonyolultabb katonai feladatok végrehajtására. Ugyancsak súlyosan eshetett a latba az a tény is, hogy Észak-Komárom volt az élelem- és hadianyag, valamint a dunai hajóhad legfontosabb gyűjtő helye s Mátyás főherceg a folyó bal partján vélte elérhetőbbnek ezt a számára fontos hadászati pontot. Az említett megmondások részben helytállóak voltak, de amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Szinán hada Tata várát igyekszik bevenni, a magyar-német erőknek feltétlenül meg kellett volna támadniok — még átkelés árán is — az ostrommal bajlóuló ellenséget. Valószínű, hogy egy ilyen hadművelet más irányt szabott volna a további eseményeknek, hiszen a százezres ozmán sereg jelentős része nem számított a harcoló alakulatokhoz.

A fővezér azonban ehelyett táborát bontatott s a Duna északi partján gyors ütemben Komárom felé indította hadait. A tatai, majd a szentmártoni vár eleste mindennek már csak természetes következménye volt. Mátyás csak akkor eszmélt rá a helyzet komolyságára, amikor látta, hogy a törökök Győrtől délkeletre, a vártól kb. egy mérföldnyire tábort ütöttek és megkezdték portyázásaikat az egész környéken. Előháda ugyan már akkorra itt termett a Szigetközben, de seregének zöme a Nagy-Dunán való fáradságos hídverés és átkelés folytán megkésve érkezett új táborhelyére, mely bal szárnyával a Kis-Dunára támaszkodva, a Révfa és Pataháza körüli térséget, jobb szárnyával pedig a mai Győrsziget és Újváros, valamint a Rába—Rábca folyók közti területet foglalta magában. A tábor helyének kiválasztása ismét arra mutat, hogy a fővezérlet szinte szándékosan kerülte — akárcsak Esztergom alatt is — az ellenséggel való összecsapás lehetőségét, mivel nem bízott nagy létszámú seregének ütőképességében. A hadállásnak a Rába folyón túl való kijelölése sokkal indokoltabb lett volna, mert ez esetben a győri vár ostromának esetleges megghiúsítása mellett a hátsószággal s főleg Bécs városával jobban biztosíthatta volna az összeköttetést, sőt a Rábaköz, illetve Pápa vidékére történő portyázásoknak is elejét lehetett volna venni. De a több ízben beígért segélyhadakra való hasztalan várakozás miatt a főherceg nem is szándékozott nagyobb megrohanás esetében felmentőként szerepelni, csupán arra helyezte a fő súlyt, hogy végső veszélyben megnehezítse az ellenség további előretörését. Ezért Szinán basa hadának teljes felfejlődése után 1594. július hó végén főhadiszállását is a várból áthelyezte a nehezebben megtámadható szigetközi táborba, Hardegg Ferdinándra bízva Győr sorsának gondterhes irányítását. A hátrahagyott várórség létszáma

kb. 6000 fő lehetett⁴³ s túlnyomó részben vegyes ajkú harcosokból állott, kik idegen — elsősorban német — parancsnokaikkal nem a legjobb viszonyban voltak. A hadihelyzet alakulása nem nagyon érdekelte őket s vitézség dolgában sem ismertek nemesebb erőnyeket. A legfontosabb számukra általában az volt, hogy zsoldjukat felvéve kalandokban éljék ki magukat és a harcok közben minél több zsákmányt harácsoljanak.

Az egyre sűrűbbé váló csatározások sikeres befejezésében több alkalommal vett részt Pálffy Miklós is, de emellett főleg a törökök utánpótlási vonalainak elzárásával és számos élelmiszer-, vagy hadianyagszállítmány elfogásával tüntette ki magát. Braun Erazmus komáromi várkapitány e veszélyes vállalkozásokban méltó segítőtársa volt. Az ellenséget azonban mindez nem tántorította el eredeti tervétől s bár a kisebb-nagyobb összecsapások során jelentékeny veszteségeket szenvedett, a vár körüli földsáncok kiépítését és a tulajdonképpeni ostrom előkészítését változatlan erővel folytatta. Közben azonban arra is gondja volt, hogy gyakori átkelésekkel a magyar-német tábor könnyebben sebezhető részeit megtámadja s e hadmozdulatai során az erőviszonyok felől megbízhatóbb adatokat kerítsen birtokába. Hasonló célból a törökök hajóhidat is kértek Budáról, de Pálffy és Braun puskás lovasai előzetes kémjelentések alapján Komáromnál ezt is zsákmányul ejtették. Minthogy a basa a főhercegi sereg nagyságára vonatkozólag eléggé aggasztó híreket kapott s figyelem-elterelő portyáztatásaival sem tudott komolyabb eredményeket elérni, haditanácsa elhatározta, hogy a vár bevételének meggyorsítása érdekében a szigetközi tábort minden úton-módon felszámoltatja. E fontos döntést azok az értesülések is alátámasztották, melyek a császári sereg fegyelméről, erkölcstelen életmódjáról és a főherceg tehetlenségéről az ellenség tudomására jutottak. Illésházy István ezzel kapcsolatosan a következőket írta naplójában: „Mátyás nemcsak tudatlan a hadviselésben, de természeténél fogva puha, lágy a gondviselésben. Még fegyelmet sem tudott tartani a táborban, úgyhogy ott botrányos állapotok fejlődtek ki. Egy nap sem telt el anélkül, hogy magyart meg ne öltek volna. Paráznsággal, részegséggel, kalmár árukkal, udvari pompával annyira rakva volt a tábor, hogy még a jámbor embereknek is iszonyú vala benne maradni. A mellérendelt hadi tanácsosok részegesek, haszonlesők és sokszor olyanok voltak, kik azelőtt még ellenséget sem láttak. A kapitányok, ha tíz óraker ételhez ültek, délután 4–5 óraker részegen keltek föl!”⁴⁴

De megerősítette Szinán elhatározását a kudarccal végződött aug. 28-iki vállalkozás is, mely világosan megmutatta, hogy a várparancsnokság és a fővezérlet között hiányzik a megkívánt taktikai összehangoltság s talán a bajtársi együttérzés is. Pálffy hiába rohanta meg 5000 emberével a törököket, a várórség még valahogy támogatta, de a hajókon készenlétbe helyezett csapatok és a táborban maradottak késedelmesen avatkoztak be a küzdelembe s így a veszteségek igen súlyosak voltak.

⁴³ Kozics László: Győr vár 1594-től 1598. I. (Hadtört. Közlemények. 1891. évf. 495. l.)

⁴⁴ Mohl Antal: Győr eleste és visszavétele. Győr, 1913. 26. l. (Illésházy István: Naplójegyzetek 1592–1603-ig.)

Pálffy maga is megsebesült ez alkalommal és huzamosabb időre harc-képtelenné vált. Leo Mihály ugyan nem tett említést erről naplójában, de annyit ő is megállapított, hogy a hadvezetés tervszerűségének hiánya okozta az ütközet sikertelenségét. — Ilyen előzmények után a pogány had természetesen még inkább vérszemet kapott s egy-két váratlan átkelési kísérlettel birtokába vette a tábor keleti részén kiépített földsáncokat, majd erős ágyútűz fedezete alatt hozzáfogott a haditerv végrehajtásához szükséges hídveréshez. Megbocsáthatatlan hanyagság volt a hadvezetés részéről, hogy nem tette meg azonnal a kellő ellenítézkedéseket. Elsősorban az elfoglalt sáncokat kellett volna nyomban visszazereznie, de semmiképpen sem lett volna szabad elnéznie, hogy az ellenség szinte zavartalanul végezze a hídépítési munkálatokat. Mátyás főherceg és bizalmas tanácsadói nemcsak a szökevények és kémek jelentéseiből szereztek tudomást a nagy előkészületekről, hanem saját szemükkel is láthatták a napok óta tartó sürgés-forgást, mely biztos előjele volt a közeli támadásnak. Illésházy szerint: „Sokan szólottak és mondták a főkapitányoknak, hogy a török hídcsinálást semmibe ne vegyék; reá gondoltának, földhalmokat, vagy jó sáncokat csinálnának a Duna mellett, kiből tarackokkal elvernék a hidat. De az kapitányok ezt csak víganlakozással mulatták el. Az óráját és napját megmondották az pribékek, az mikor az hidat reá akarnák hozni, de ugyan semmi gondjuk nem lőn rá.”⁴⁵

Ilyképpen még csak az sem állítható, hogy a szept. 8-án bekövetkezett átkelés és roham meglepetésszerű volt, legfeljebb annyiban, hogy az ellenség ezúttal olyan hatalmas erővel támadott a szigetközi táborra, melyre még a fővezérlet sem mert számítani. A válságosra fordult helyzetben a rögtön összehívott haditanács sem tudott segíteni, mert a harcos nép bizalma végképpen megrendült, amúgyis gyenge lábon álló fegyelme felbomlott és a szörnyű fejtelenségben egymást gyúrva, tiporva menekült Moson megye irányában. Ehhez járult, hogy a beígért segédcsapatoknak is csak igen csekély töredéke érkezett be és Pálffy Miklós sebesülése folytán még mindig ágyhoz volt kötve. A visszavonulás melletti döntés most már elkerülhetetlenné vált, de ezzel azután véglegesen megpecsételődött Győr várának és a városnak további sorsa, nem is szólva arról az óriási kárról, mely a taktikai hibák halmozása következtében a hadvezetőséget anyagi tekintetben érte. Az eszeveszett menekülés lázában hatalmas élelmiszer-, lőpor- és fegyver-készletek kerültek az ellenség birtokába s ezek ugyancsak döntő befolyást gyakoroltak a későbbi hadműveletek eredményességére. Mialatt a gyalogosok és málhás szekerek Zámolyon keresztül Hédervár felé igyekeztek, a lovasság Öttevényen át Magyaróvár felé tartott. Mátyás főherceg főbb tisztjeivel még elérhető helyen tartózkodhatott, mert Leo Mihály is megemlíti naplójában, hogy szept. 10-én Hardegg gróf még érintkezésbe tudott vele lépni.⁴⁶ A vár kapitánya ugyanis jól tudta, hogy a főserg elvonulásának ténye folytán a várórség elszántsága alább fog

⁴⁵ Mohl A. i. m. 25—26. l. (Illésházy: Naplójegyzetek.)

⁴⁶ Leo M. i. m. Szept. 10.

szállni, segítségre viszont vajmi keveset számíthat. Mátyás és bizalmasai ugyan mindent megígértek, de legfőbb gondjuk pillanatnyilag az volt, hogy a mindjobban portyázgató törökök előtt mielőbb épségben elmenekülhessenek. Sok viszontagság után előbb Óvárra, majd Bruckba helyezte át főhadiszállását a hadvezetőség s a magára hagyott végvárral mit sem törődve, itt reménykedett az újabb erősítések beérkezésében.

*

A vár sorsának további alakulása az előzőkben kifejtettek alapján ismeretes. Hardegg Ferdinánd és Nicola Perlino hadmérnök letartóztatására a bécsi Hof-téren végrehajtott kivégzésére ezúttal nem kívánok részletesebben kitérni, hiszen nagyjából ismert, történelmi tények. Felvetődik azonban a nagy kérdés: vajon valóban áruló volt-e a lefejezett várparancsnok és megérdemelte-e ezt a legsúlyosabb büntetést? Hiszen a hadvezetés bűne volt, hogy nem következett be a beígért segélynyújtás. Nem volt-e csupán arra alkalmas a Hardegg és társai ellen hozott kegyetlen ítélet, hogy a mások által elkövetett hibákat ügyesen leleplezze? — Ha összevetjük az időközben napfényre került okiratok és forrásmunkák adatait, néha burkolt, de nemegyszer egészen nyílt megállapításait, akkor más megvilágításba kerül az egész ügynevezett Hardegg-ügy. Vizsgáljuk tehát meg sorjában a legfontosabb körülményeket és szövegezzük meg a bizonyító dokumentumok.

Nem vitás, hogy Győr végvárának felépítése és védelmi rendszere minden korszerűsítése ellenére is bizonyos hibákat rejtett magában, melyek azután az ostrom nehéz napjaiban eléggé éreztették hátrányos következményeiket. Leo Mihály győri polgár és egyben sáncmester naplójának már első lapjain utal ezekre a hiányosságokra, bár az ő véleményét és javaslatát nem fogadták el az olasz szakemberek. Perlin ezredesnek, a vár hadmérnöki főnökének ezen erődítési kérdésekkel kapcsolatosan már kimondott ellentétei, sőt parázs vitái voltak az ugyancsak olasz származású Antonio Lupicini-vel, a toscanai nagyherceg udvari mérnökeivel, még a megszállás hetei előtt. Leginkább figyelemre méltóak azonban a bresciai R. Fabriano észrevételei, aki tisztí sorban végigszenvedte az egész ostromot s annak részleteiről feljegyzett Diáriumában szigorúan bírálta a várépítés körül tapasztalt fogyatékoságokat, különös tekintettel arra, hogy a külső védőművek, ágyúállások hiánya milyen előnyöket jelentett a támadó ellenség számára.⁴⁷ Az is kétségtelen, hogy a fegyelem, az engedelmesség terén sok kifogásolni való akadt és az idegen zsoldosok, valamint a magyar várórság között gyakran merültek fel komoly ellentétek. A vár sorsát azonban természetesen nem ezek a bajok döntötték el, legfeljebb csak előkészítették a talajt a tragikus végkifejlet kialakulásához. Akárcsak a helytelen bánásmód, mely főleg a németajkú vezérek és katonáik közti érintkezést jellemezte, avagy a túlzott tartalékolás, amely az utolsó napokban már szinte ínséget eredményezett a vár falai között.

⁴⁷ Maggiorotti—Banfi: Győr vára. Bpest, 1933. 23. 1.

A válságot előidézõ legsúlyosabb okot a császári hadvezetés már érintett, végzetes tévedéseiben és abban a megmásíthatatlan tényben kell keresnünk, hogy a fővezérlet minden ígéretése, hitegetése ellenére sem küldött segítséget az erõd hõsiesen küzdõ védõinek, holott számuk a kemény harcok során erõsen megfogyatkozott. Már a szigetközi tábor csufos menekülése is olyan lélektani hatást gyakorolt a várban rekedt harcosokra, amely nagymértékben lelohasztotta küzdõ kedvüket és kitaratásukat. Szamosközy István „Történeti Maradványai”-ban ezeket olvashatjuk a főherceg távozásával kapcsolatban: „Az olaszok és németek hasonlottak volt meg egymás között. Látták azt is, hogy elfutott alõla Mózes (azaz Mátyás) herceg és így discouráltak õ magokban; hogy segíthet ez meg, ha itt a vár alatt sem maradhat meg? Így vocáltak in dubium az herceg segítségét.⁴⁸ De a felmentõ sereg végsõ elmaradása az utolsó reménysugarat is kiõlte még a legbátrabb parancsnokok és katonák szívébõl is. Egy névtelen olasz szerzõ leírásában megemlékezik arról, hogy amikor a hadvezetés a visszavonulás mellett döntött és szétszûllött alakulataival Óvár felé igyekezett, Hardegg Ferdinánd még nagyon bízott a megsegítésben. Amint azonban Ottavio Armeleo hadnagy azzal az üzenettel tért vissza a főhercegtõl, hogy a vár fenntartására elegendõ hadianyagot hagyott vissza és e hírnök második küldetése is sikertelen maradt, már a fegyveres nép is csüggedni kezdett és mind gyakrabban kiáltotta kapitányai felé, hogy egyezkedni kellene a törökkel.⁴⁹ A válasz nélkül maradt ismételt segélykérések a cserbenhagyás érzését erõsítették, míg az egymást érõ, elkeseredett ellenséges rohamok teljesen kimerítették a védõk ellenálló erejét. Csak ebben a kilátástalanságban, ebben a felõrölt idegállapotban születhetett meg az a feltétlenül elítélendõ elhatározás, mely az annyira fontos szerepet betöltõ Gyõr várát alku útján a félhold kezére adta.

Hardegg Ferdinánd mint katona, igen súlyos bünt követett el. Gondoljunk csak Dobó Istvánra, Eger várának vitéz kapitányára, aki sokkal nehezebb körülmények közt állt ellen az ostromlók hatalmas túlerejének. Igaz, hogy õt a hazaszeretet szent érzése és a szabadság visszahódítása utáni vágy fûtötte. — Tettéért tehát mindenképpen felelnie kellett. A tárgyalást levezetõ és ítéletet hirdetõ bécsi hadbírósnak azonban elfogulatlanság esetén okvetlenül figyelembe kellett volna vennie az enyhítõ körülményeket és akkor a fejesztés helyett legfeljebb tartós várfogságot szabhatott volna ki a kötelességérõl megfélemedezett várkapitányra. — Az igazság természetesen az lett volna, ha a fővezérlet sem kerülte volna el a felelõsségrevonást, mert teljesen elhibázott intézkedéseivel akarva-akaratlanul is az ellenség malmára hajtotta a vizet. Ha szigetközi táborából a meghátrálás helyett idõnkint támadásokat intézett volna a törökök oldalába, — fõleg jobbszárnyuk ellen — avagy a szégyenletes megfutamodás után, ígéretéhez híven legalább segítségére sietett volna a szorongatott várõrségnek, akkor mindezt el lehetett volna kerülni. Ha

⁴⁸ Szamosközy István „Történeti Maradványai”. (1542—1608. (Magyar Történelmi Emlékek. Bpest, 1880. XXX. köt. 49. l.)

⁴⁹ Repiczky János: Gyõr vár két ostroma. (Család Könyve. Pest, 1858. 398—399. l.)

feltételezzük, hogy Hardegg kedvező megvilágításban írta meg naplótudósításait s kételkedve fogadjuk szavainak őszinteségét, kételyünket eloszlatja Leo Mihály naplója, melynek írója bár szakkérdésekben tanácsadója volt Hardeggnek, de semmi esetre sem bizalmas híve, hiszen nemegyszer rideg bírálattal illette a felettesek magatartását. Szept. 28-án ugyanis az alábbi feljegyzést találjuk kéziratában: „dass unser Fürst verlassen, aus dem Leger mit ganzem Hör gewichen, und uns mit khainer Entsatzung zu Hilf kommen, muss es Gott berechten!”⁵⁰ — Két nappal később papírra vetett sorai pedig arról tanúskodnak, hogy még az ostrom harmadik hetében is fordulatot jelenthetett volna egy 3000 főnyi segedcsapat beérkezése.⁵¹

Egyes források ugyan azt állítják, hogy Mátyás főherceg sokat fáradozott a felmentő sereg megszervezésén, sőt annak egy részlegét vízen már útnak is indította a burgauai örgróf vezérlete alatt, — emellett a várparancsnok ismerhette a körülményeket s gondolhatta, hogy a beígért segítség meg fog érkezni. E feltevéseknek homlokegyenest ellentmond Leo Mihály, aki a töröktől nyert közvetlen értesülései alapján írta naplójában, hogy az ellenség naponként kapott kémei útján híreket a bécsi, illetve a brucki táborból és segélyhad előkészítésére vonatkozólag komolyabb intézkedések nem történtek. Támadásaikat a törökök éppen ezért fokozták hétről hétre, mivel biztosak voltak abban, hogy az erőd teljesen magára van hagyatva.⁵² — De eltekintve ettől, a hadvezetésnek tudnia kellett volna, — hiszen Hardegg állandóan tájékoztatta a helyzetről, — hogy támogatását mikor és milyen mértékben kell rendelkezésre bocsátania, nehogy esetleg az már késve érkezzék az ostrom színhelyére. Ha valóban el is indult az állítólagos felmentő csapat, nem vitás, hogy feladatát nem teljesítette s a várkapitány éppen a körülmények reális mérlegelése alapján jutott mind közelebb ahhoz a holponthoz, mely a kimerítő rohamok válságos óráiban azután végzetes lépésre készítette. Hardegg Ferdinánd igen jól ismerte az akkori Habsburg-stratégia fogyatékosságait, de még inkább tisztában volt Mátyás főherceg és katonai tanácsadóinak hadvezéri képességeivel. — Hogy a vár kulcsainak átadása alkalmával milyen kijelentést tett a várkapitány a basa megbízottjának, ezzel kapcsolatosan szintén csak feltevésekre vagyunk utalva. Leo Mihály saját szemével látta gazdája kivonulását, de mire odaérkezett lovával, az átadás már megtörtént s így részleteket sajnos nem közöl erre vonatkozólag. Egy Naima nevű török író szerint az erőd parancsnoka e szavakkal vonult ki a várból: „E német seregnek átka van rajtunk, ijedtében föld alá és zugolyokba bújt, különben ennyi ezer puska eligazított volna benneteket a vártul!” — s könnyeket hullatva elvágatott.⁵³

De bárhogy folyt is le az átvétel gyászos eseménye, a tényeken ez úgysem változtat. Leghelyesebben talán Kozics László katonai szakíró látta az egész probléma lényegét, holott a győri várról megjelent tanulmánya óta, ma már forrásmunkák bizonyító ereje is alátámasztja e múlt

⁵⁰ Leo M. i. m. — Szept. 28. (Kézirat, 22. 1.)

⁵¹ Leo M. i. m. — Szept. 30.

⁵² Leo M. i. m. — Szept. 30.

⁵³ Repiczky J. i. m. (Család Könyve 397. 1.)

századvégi megállapításokat. Nevezett Győr elestével kapcsolatosan alkotott végső következtetéseit így foglalta össze: „Hardegg grófról és bűntársairól úgy vélekedünk, hogy az ellenök követett eljárás elég szigorú volt... Hogy mennyiben volt ez az ítélet katonailag is indokolva, azt csak a periratokból lehetne megállapítani. Előttünk úgy tetszik, mintha a gróf inkább csak bűnbakul szolgált volna, mert Győr elvesztésében a működő sereg fővezérletét, — mely e bajt megelőzhette volna — felelősségre vonni nem lehetett, a védő parancsnokok fejének kellett porba hullani.”⁵⁴

*

A szigetközi visszavonulás után Óvárra, majd Bruckba menekült császári had Győr várának tragikus elestével szinte egyidejűleg kezdett ismét rendeződni és közel 40.000 főre szaporodva, a csilizközi Nyárad térségében szállt táborba. Mátyás főherceg itt tartott haditanácsot a hadvezérekkel — köztük Pálffy Miklóssal is, akinek lábebe még ekkor sem gyógyult be teljesen —, miután Szinán basa ezúttal Komárom várát akarta bevenni. E megbeszélésen a taktikai rövidlátás mellett, a legfelsőbb hadvezetésen belül meghúzódó személyi ellentétek is kiütköztek s csak e magyar származású várkapitány helyzet-felismerésén és bátor kiállásán múltott, hogy újabb siker nem koronázta az ellenség további próbálkozásait. Az általa vezetett felmentő sereg közeledésének híre elégséges volt ahhoz, hogy a törökök feladják Komárommal kapcsolatos támadási terveiket és téli szállásaikra vonuljanak vissza. A zord idő beálltával átmenetileg nyugalmasabb hónapok következtek s ezt az alkalmat felhasználva Pálffy, hogy további hadi szolgálatai alól való felmentését kérje a főhercegtől. Pedig ekkor már nemcsak Újvár főkapitányi tisztét látta el, hanem ideiglenesen Komárom várának védelmét is irányította. mint a Csallóköz legjobb ismerője és legmegbízhatóbb parancsnoka. De az általános hadihelyzet balszerencsés alakulása, a rendelkezésére álló véderő elégtelensége és a fővezérlet részéről tapasztalt korlátolttság annyira kiábrándította, hogy ilyen körülmények közt értelmetlennek talált minden újabb véráldozatot. A folyamodványra azonban maga a császár adott írásbeli választ, kérve kiváló katonáját, hogy hagyjon fel lemondási szándékával, mert értékes szolgálataira éppen most van a legnagyobb szüksége.⁵⁵ Valóban ebben az időszakban még a haditudósításokat is ő küldte az udvarnak az ellenség körüli ténykedéséről és egyéb kikémlt szándékairól, miután Mátyás törzskara még erre is képtelen volt.

A következő esztendő legkiemelkedőbb eseménye Esztergom várának a visszavétele volt, mely a főherceg újonnan kinevezett helyettesének, a hadi tapasztalatokban gazdag és bátorságáról közismert Mansfeld Károly főparancsnoksága alatt következett be. A szívós harcok során Pálffy Miklós ismételt bizonyítékát adta hősi helytállásának és rátermettségé-

⁵⁴ Kozics L. i. m. (Hadtört. Közlemények. 1891. évf. 507—508. l.)

⁵⁵ Jedlicska Pál: Adatok Pálffy Miklós életrajza és korához. Eger, 1897. 55. l.

nek. Nádasdy Ferenc főkapitánnyal együtt aratott párkányi győzelmével döntő fordulatot adott az esztergomi várostromnak és újabb dicsőséget szerzett a magyar vitézség jó hírvének. Annál kevésbé mondhatták el ezt magukról az idegen, főleg német csapatok és vezérek, hiszen a császári tábor titkára (jegyzője), Gabelmann Miklós, ki az uralkodóval közvetlen összeköttetésben állott, a következőket jegyezte fel róluak a július végi összecsapás alkalmával: „Az új sáncoknál hevesebb küzdelem folyt és ha a vitéz magyar hajdúk nem lettek volna kéznél, úgy tetemes veszteséget szenvedtünk volna. A német Terzka-zsoldosok hátráltak és a magyarokat cserben hagyták...”, vagy egy másik helyen: „A magyarok nemcsak e sáncokat tartották meg, hanem nagy dicséretet is arattak. A mi németjeink nem sokat értek, ami nagy részt előjáróiknak róható föl, kik restek és tapasztalatlanok, de még tudatlanok is és nem igen akarják, vagy tudják állásukat jól betölteni. Mindez az ezredesekről és kapitányokról szól, kikről mi jót sem lehet mondani.”⁵⁶

Esztergom után Visegrád bevétele következett, majd egy évvel később Vác vára került vissza a császár birtokába. Ez utóbbi ostrománál az időközben esztergomi főkapitánnyá kinevezett Pálffy már Schwarzenberg Adolf német hadvezérrel együtt vívta ki újabb győzelmét. A sorozatos sikerek sajnos, közvetlenül nem érintették Győrt, de hatásuk anynyiban érzékelhető volt, hogy a Budáról idevezető összeköttetési vonalakat még nagyobb ellenőrzés alatt lehetett tartani. Pálffy és Nádasdy ki is használta ezeket a lehetőségeket s nem egy alkalommal tértek haza gazdag zsákmánnyal, ugyannyira, hogy Ali Mahmud basa és eléggé tekintélyes számú várőrsége már komoly élelmezési gondokkal küzdött. A prágai nagy haditanács során éppen ezért kardoskodott e két meghívott magyar főkapitány mellett, hogy a további hadműveletek fő céljául Buda várának ostromlását tűzzék ki. Az udvar bizalmasai és főleg a német katonai szakemberek azonban nem vették figyelembe javaslatukat, holott Illésházy nyilatkozata szerint: „Ez időben csak két magyar-nak, Pálffynak és Nádasdynak hittek vala valamit, egyébnek ugyan senkinek!”⁵⁷ Talán nem is meggyőződésből szavazták le tervüket, hanem pusztán hiúsági okokból, s nem utolsósorban féltékenységből, mert a sok elismerés és dicséret már rossz vért szült a hadvezetés idegen köreiben. Így 1597 elején a fővezérlettel megbízott Miksa főherceg inkább Tata és Pápa elfoglalására határozta el magát, míg titkoltan Győr visszavételének gondolatával foglalkozott. Seregét Mosontól keletre, a Duna mentén táboroztatta s csapatait innen irányította a két vár visszahódítására. A hadiszerezse ezúttal kedvezett a főparancsnokságnak, bár a tatai erődtímény bevételének sikere a Pálffy Miklós által vezetett hős seregnek volt az érdeme, mely a Vaubecourt százados által felrobbantott petárda nyomán, elkeseredett harcok árán szorította ki az ellenséget. Az elért eredmények azonban elégségesek voltak ahhoz, hogy a főherceg ezeken felbuzdulva, valóra váltsa a győri vár megtámadásával kapcsolatosan ki-

⁵⁶ Gömörly Gusztáv: Esztergom vár bevétele 1595-ben. I. (Hadtört. Közlemények. 1891. évf. 475—476. l.)

⁵⁷ Jedlicska P. i. m. 63. l.

agyalt, titokzatos tervét. Számításait még azokra az értesülésekre is alapította, hogy a védők száma a folytonos portyázgatások miatt megcsappant és ellátásuk terén egyre súlyosabb zavarok mutatkoznak.

Szeptember első napjaiban meg is kezdődött a nagy felvonulás, sáncolás és az ostromzár kiépítése, holott még a legutóbbi bécsi megbeszélésen is úgy döntöttek a tanácskozó hadvezérek, hogy Buda ellen indul az egyesített főserg. A törökök természetesen nem nézték tétlenül a körülöttük lejátszódó eseményeket, hanem gyakori kirohanásokkal zavarták a várívásra készülők munkáját és mindent elkövettek a kapuk megerősítése, hatásos elreteszése érdekében. Emellett az ellenség igen ügyes taktikát folytatott, amennyiben időnként kisebb-nagyobb egységeket indított útnak Buda felől, hol Vác, hol Tata irányában, hogy ezzel szétforgácsolja a támadók erejét. Elgondolása sikerrel is járt, mert Miksa és törzskarának figyelmét annyira lekötötte ezáltal, hogy nem is maradt elég ideje, sem embere az átfogóbb hadműveleti intézkedések megtételére. Pedig a szentmártoni vár felszabadítása kardcsapás nélkül ment végbe és a Duna-szögletbe küldött Pálffy Miklós hada biztosította az ostromlókat a kelet felől várható meglepetésekkel szemben. Egyedül Bernstein tábornagynak képviselte a főhadiszálláson a vállalkozási szellemet, sorsát azonban éppen e vakmerősége pecsételte meg, amikor a bécsi kapunál egy alkalommal túlságosan előre merészkedett és egy ágyúgolyó halálra sebezte. A tragikus eset olyan lesújtó hatással volt a főhercegre — hiszen vállalkozásának tulajdonképpen értelmi szerzője és mozgatója volt —, hogy az amúgyis ingadozó hadvezetés teljesen elvesztette a talajt lába alól. Ehhez járult még az, hogy egyes értesülések Tata irányából 80.000 főnyi török had közeledését jelezték, sőt más jelentések már azt is tudni vélték, hogy ez a sereg a vár közelében táborot is ütött. Jóllehet a fővezérlet bizonyára tudta, hogy a befutott létszámadatok nagyon is túlzottak, az ostrom azonnali beszüntetése és a közben fáradságos munkával kiépített állások feladása mellett döntött. Pálffy már nem tudta e szándékokat megváltoztatni, mert mire embereivel visszaért, a Csallóközbe átkelt császári sereg már Komárom felé menetelt. Szemrehányásait azonban több ízben kifejezésre juttatta, igazának teljes tudatában. Ha ugyanis a haditanács annak idején az ő tervét valósította volna meg, minden bizonyan másképpen alakult volna az egész hadihelyzet s eltekintve a Győr városát ért hiábavaló épületkároktól, valamint a felesleges véráldozattól, feltétlenül el lehetett volna kerülni ezt a szörnyű kudarcot. A kellően elő nem készített hadművelet fő irányítójának számításba kellett volna vennie, hogy a várostrom megindulásával párhuzamosan az ellenség felmentő sereget fog küldeni s így 20.000 emberrel nem tud majd az elszánt várórség és a tehermentesítésre érkező török sereg ellen egyidejűleg eredményes harcot folytatni. Az udvar mindamellett nem tulajdonított különösebb jelentőséget a történetnek, legalább is színleg egyszerűen tovasiklott a tények felett.

Pálffy Miklós azonban sehogy sem tudott belenyugodni ebbe a csúfos meghátrálásba. Az aránylag eseménytelen, de annál keményebb téli hónapok alatt egyre inkább megérlelődött benne az elhatározás, hogy

1598 kora tavaszán kiköszörüli a fegyvereken ejtett csorbát és véget vet a félhold győri kényuralmának. A kiküldött kémek híreiből ugyanis meg lehetett állapítani, hogy a visszavonulás nyomán még nagyobb elbizakodottság vett erőt a védőkön és a meglazult fegyelem következtében a vár-ország ébersége, őrszolgálatá körül is komoly mulasztások tapasztalhatók. A kiváló hadvezér azonban semmiképpen sem becsülte le a vállalkozás nehézségeit, mivel tisztában volt azzal, hogy a megszállás ideje alatt jól megerősített vár harcosai mindent el fognak követni a támadás megghiúsítása érdekében. Tervét nem is az erőre, hanem a fortélyra alapította. A Tatánál jól bevált petárda alkalmazásával akarta merész feladatát megoldani és elgondolásához Schwarzenberg Adolf fővezérben — kihez különben is baráti kötelek fűzték — igen lelkes támogatóra talált. A vállalkozás végrehajtását a haditanács, valamint az uralkodó is jóváhagyta, mivel ismerte Pálffy katonai erőit, megfontoltsággal párosult csodálatos bátorságát. Az előkészületek a legnagyobb titokban történtek, az ellenség helyzetéről, a kapuk és hidak állapotáról már biztos jelentések álltak rendelkezésre. A külön e célra kiválogatott harci egységek már elindulásuk előtt pontosan tudták, hogy a hadicsel sikere esetén hol kell helyüket a vár falain belül elfoglalniok. Amikor minden készen állott, megindult a sereg Schwarzenberg főparancsnoksága alatt, hogy kivívja az esztendő legfényesebb diadalát.

A továbbiakban mellőzöm a már korábban megjelent tanulmányokban közölt események regisztrálását, ellenben ismertetem Drinóczy György premontrai szerzetesnek 1836 körül írt „Emlékezetes dolgok” című ismeretlen kéziratának a győri vár visszafoglalásáról szóló fejezetét,⁵⁸ mely mint új, közvetett forrásanyag, ismét előbbre visz bennünket egy lépéssel e problémakör s főleg Pálffy Miklós szerepének megvilágításában. A szerző „Győrnek a törököktől visszavétele” című részben az alábbiak szerint vázolja a történeteket:

„1594 augusztusában 25 napi osromra Hardeck gr. Győrt a törököknek feladta, amiért életével lakolt, Bécsben feje vétetvén. Megkísérték ugyan a keresztyének 1597 ősszel Győr visszavételét, de a város erőssége, a török őrség hősies védelme, a keresztyének közti egyenetlenségek és a köztük támadt ragályos betegség miatt eredményre nem vezetett.

1598-ban Rudolf Győr bevételét megparancsolá. A vezérek, Schwarzenberg Adolf és Pálffy Miklós abban állapodtak meg, miszerint Győrt rögtönzött megtámadással, egy csapásra visszafoglalni megkísértendik. A terv végrehajtására, habár nem számos, de mindegyik megbízható, elszánt legénység kellett. Pálffy és Schwarzenberg tehát kiválaszták seregeik színét, Pálffy 1000 magyar lovas, kopjás huszárt, 1000 magyar gyalog puskást s 1000 német lovas, Schwarzenberg 900 vallont, 900 franciát és 300 főre menő vegyes francia és vallon csapatot s tartaléku 50 főből álló veterán német csapatot, az egész sereg eszerint 5150 legényből állott.

Március 27-én délutáni egy órakor indultak meg a seregek Komáromból s átkeltek a Dunán, melynek jobb partján a múlt évi ostromnál

⁵⁸ Drinóczy György: „Emlékezetes dolgok” c. kézirat. (Soproni Állami Levéltár. — Csonnai Premontrai Prépostság könyvtári anyaga. (161—163. l.)

elfogott Felnémethy Mátéval találkoztak, kit a törökök váltságdíjának behajtása végett a várból kiküldöttek. Ettől megérték a keresztény csapatok, hogy a várparancsnok előtte való napon 200 janicsárt küldött pénzért és eleségért Pécsre, hogy a törökök elbizakodva eddigi szerencséjektől, az őr szolgálatot csak hanyagul teljesítik. E hallottak által felbátorodva a keresztények este a Zonzom patakán⁵⁹ átkelven táborba szálltak. Másnap hajnalban útnak indultak s este a Némedi-völgybe⁶⁰ érve, ott megnyugodtak. Már csak óra járásnyira voltak Gyórtól, midőn haditanácsot tartottak a vezérek, mily rendben haladjanak.⁶¹ Mi megtörténvén, estve 11 órakor Győr láthatárában, az ú. n. Rácz temetőhöz értek. Az előhadat őt, a török nyelvben jártas huszár s Babocourt százados⁶¹ csapatai képezték. Ezt követék a vallon és francia csapatok, a magyar puskások Őrsi Péter vezénylete alatt és Schwarzenberg német veteránjai. Pálffy lovasaival a váron kívül maradt részint tartalékul, részint hogy hátulról meg ne támadtassanak.

Midőn az öt huszár a mostani fehérvári kapu felvonó hídjához ért, azt az éj késő ideje dacára le eresztve találták s török nyelven az őrssel beszédbe eredvén mondták, hogy ők volnának a harmad nappal előbb elküldött csoportnak előzői s hogy eleséget hoztak Pécsről, ki őket erre a rácsos kapun be ereszté, de általuk minden zaj nélkül leszártott. Az őket nyomba követő francia csapat parancsnoka, Babocourt e közben a hídon átkelven, Lumart tizedessel⁶² a petárdát a belső vaslemezes kapura akasztván elsüté, mire a kapu az óriási erőnek engedvén, iszonyú robajjal felpattant s 300 lépésnyire, egész a piacig berepült. Most a fel-táruult kapun elől a merész francia csapatok Babocourt, Obernpruck,⁶³ Schwarzenberg hadseregének vezérelte alatt vad harci zsvajjal, rohamlépéssel nyomultak előre, ezt követék a vallonok s a vegyes csapatok a piacot elfoglalván. Őket követék a magyar puskások, elől hadnagyuk Őrsi Péter fényes buzogánnyal kezében. Ezeket követték a németek Straszoldo, Lopez és Schwarzenberggel, ki velők a fehérvári kapuban foglalt állást, hogy onnan a támadást vezérelje s szükség esetére csapatainak segélyére lehessen.

Míg az előcsapatok a piacot elfoglalták, addig a magyar gyalogság az ú. n. Császár és Tóth Bálint-féle erődökre nyomult. A törökök a kapu berombolásának zajától az álom s kedveseik karjaiból kibontakozva, a hideg tavaszi éj dacára egy ingben, sőt félmeztelen fegyvert ragadtak s részint a még nyílt utcákon, részint a rohamlókon keresztül törve, fel a várba, a mostani püspöki lakba parancsnokukhoz siettek, ki bortól és álomtól ittasan felébredve, egyik kezébe a zászlót, másikba kardot ragadott, a vár udvarára kitört s vitézeit kezdé rendezgetni. Három helyen folyt leginkább a csata, a piacon, a keletre fekvő Jakosits-féle erődben, melyet Omár aga s Alay bég védett s a várból a mostani Duna-kapu

⁵⁹ Zonzom: Conco patak régies neve (Komárom m.)

⁶⁰ Kisbarát község határában levő térség, melynek neve később Komlővölgyre változott.

⁶¹ Babocourt: Vaubecourt százados.

⁶² Lumart: Ma Marche káplár.

⁶³ Obernpruck: helyesen Oberbruck.

felé nyíló kapujánál. Ozmán fiai hős elszántsággal s bámulatos vitézséggel igyekeztek a szerencsétlenül kezdett harcot jobbra fordítani, míg a várparancsnok csak harmincad magával a vallon csapatokon keresztül törni igyekeztén, minden megadási felszólításra egy-egy halálos csapással felelt s végre támadói közül hatvanat elejtván, a túlnyomó sokaság által elnyomatva, kísérőivel mind egy szálíg hősi halállal elveszett, addig a Jakosits erődben Alay bég és Omár aga alatt oly keményen harcoltak a tymarióták⁶⁴ és spahik Őrsi Péter hajdúi ellen, hogy ezek a török túlnyomó sokaságának s a kétségbe esés dühének már-már tágitani kénytelenültek volna, ha a francia s vallon vegyes csapatok veszélyeztetett bajtársaik segélyére jókor nem érkeznek. — Majd nagyobb veszély fenvegette a vállalatot, három janicsár a kétségbe esés dühétől hevítve, vad elszántsággal egy 50 főből álló csapatnak rohant s azt valamint a segélyükre siető egyéb csapatokat iszonyú kurjantásukkal háromszor megszalasztá s a fehérvári kapuig kinyomta, úgy hogy már csak Schwarzenberg maroknyi tartaléka tartotta fel a csatát, s ha ezek is hátrálni kényszerülnének, nemcsak az oly szépen kezdett merénylet nem sikerül, sőt a benn szorult csapatok, az egész hadsereg java odavész. A harc ezen válságos percében Tököly Sebestyén Schwarzenbergnek azon tanácsot adá, szólítatná Pálffy elő huszárjaival. Schwarzenberg izenetére Pálffy felszólítá vitézeit, szállnának le lovaikról s mennének előre nyomult bajtársaik segélyére. De a gyalog harcolni nem szokott lovasok vonakodtak a már három órán át kétes szerencsével folyó harcba elegyedni. Erre leszállván lováról, súlyos csákányával kezében gyors léptekkel a kapunak tartott Pálffy. — Szeretett vezérük példája döntő hatással volt a vitézekre, kik gyorsan leszökvén paripáikról, előre szegezett kopjájkkal, harci kiáltással rohantak vezérük után, ki egy maga indulván, csapatostul érkezett a viadal helyére. Pálffy csapatának megérkezése jobbra fordítá a hadi kockát s csakhamar a piacot roham léptekkel elfoglalván, jobbra a Jakosits erődnek, hol elkezeredetten folyt a csata, nyomultak. Az új csapatok láttára Omár aga a tymariótákkal elhagyá az erődött s utat tört magának a belső várba, minek láttára Alay bég spahiainak számát mindinkább gyérülni látván, kétségbe esetten, izzó kanóccal a lőportárnak rohant s azt felgyújtá. A lőporral s töltött golyókkal dúsan megrakott tár iszonyú erővel felrobbant, a föld megnyílt, a fölvetett föld pora és a lőpor gőze több percig tartó setétséget idézett elő s a pillanatnyi csendet csak a haldoklók hörgései, a csonkultak jajveszékélései szakították félbe. Már csak egy pontban, a belvárosban folyt a véres viadal, hová Omár a tymariótákkal vonult. Pálffy feladásra szólítá fel Omárt, de ez sortüzeléssel felelvén, Pálffy Schwarzenberg tanácsára ágyúit szegezteté a várnak, melynek védői részint hősileg küzdve elhulltak, részint lovastul a fal tövén folyó Dunába s a város árkába vetették magukat; legnagyobb részük elveszett, csak ötnök sikerült a Dunán átúszni, hírmondóként Budára menekülni. Omár és vitéz tymariótái elvesztek mind, egy sem adta meg magát.

Március 29-e Győrt a keresztények hatalmában látta. Dicsó volt a

⁶⁴ Tulajdonképpen a testőrség tagjai voltak, a legmegbízhatóbb harcosok.

viadal, nagyszerű a martalék. 188 ágyú, 1400 halott, 300 fogoly volt a török vesztesége. Csak magánál Omár agánál 25.000 arany találtatott. A szerencsés esemény hírére a császár Babocourtnak 4000 db aranyat ajándékozott. Schwarzenbergnek 100 000-et Hustopec várát Morva-országban s a hollót (Raab) címerébe. Pálffy az ausztriai rendek 1000 aranyat érő billikkommal tisztelték meg, egyéb jutalmat nem kért, úgy nyilatkozván, hogy amit ez úgyben tett, azzal hazájának tartozott.”

Az ismertetett kézirat különösen abból a szempontból érdekes, hogy más dokumentumokkal egybehangzóan megállapítja, hogy Schwarzenberg Adolf fővezér a harcokban ténylegesen nem vett részt, hanem mint az egész hadművelet legfelsőbb mozzatója, a fehérvári kapuból irányította az ostromot. Vele szemben Pálffy, aki huszárjaival eleinte tartalékként a várfalakon kívül tartózkodott, a harcok legválságosabb szakaszában, személyes beavatkozásával, embereivel együtt a legadázabb kézitusában erőszakolta ki a döntő győzelmet. Azt a feltevést, hogy Schwarzenberg a tulajdonképpeni roham idején jelen sem volt — az egymástól eltérő és gyakran szűkszavú jelentések nyomán ugyanis ilyen álláspontra is kialakult —, túlzottnak és egyéb okmányokkal ellentmondónak kell tartanunk. Hiszen többek közt Pálffy 1598. április 3-án Rákóczi Zsigmondhoz, a későbbi erdélyi fejedelemhez írt levelében saját maga közli a győri vár visszafoglalásával kapcsolatosan: „Mentünk vala e napokban, úgymint március 27-én Komáromból Schwarzenberg urammal, kevés vitézről néppel, melyet ő felsége itt hagyott volt telelni s egynehány végbeliekkel Győr felé...”⁶⁵ — De ettől eltekintve, nem valószínű, hogy a főparancsnok egy ilyen fontos vállalkozásnál magára hagyta volna a sereget, esetleg ama aggodalma miatt, hogy talán sikertelenséggel fog végződni, vagy a felelősséget így akarta volna alvezéreire áthárítani. — Mindamellet ha párhuzamot vonunk a két győri hősnek a vár visszavétele körül váltalt szerepéről és érdeméről, akkor az elsőség feltétlenül Pálffyit illeti meg. Eredetileg az ő agyában fogant meg a merész haditerv s annak végrehajtásában élete kockáztatásával, a tőle megszokott vakmerőséggel és hozzáértéssel járt el.

Hogy az elismerésből mégis kevesebb jutott neki, mint Schwarzenbergnek, egyáltalában nem csodálható. Az akkori korszellem és az udvari politikának egész beállítottsága nem engedhette, hogy egy ilyen ragyogó haditény a császári hadvezetés háttérbe-szorításával elsősorban magyar név dicsőségét hirdesse. Pálffy Miklóst kedvelték Bécsben és Prágában, — Rudolf maga is nem egy alkalommal kifejezte iránta érzett rokonszenvét — de csak azért, hogy kiváló katonai szolgálataira mindenkor biztosan számíthassanak. A trón bizalmasai között azonban ellenségei is akadtak, kik egyéni féltékenységből, vagy a magyarsággal szemben táplált gyűlöletből állandóan bírálták elszánt haditetteit. Az ő mesterkedéseiknek tulajdonítható, hogy a győri diadal mámoros örömnapjaiban született magasztaló énekek inkább Schwarzenberg érdemeit méltatták, sőt egy-kettő német részről egyenesen támadta Pálffy személyét. E megkülönböztetés hatása érezhető ki a Prágában székelt pápai nunciushoz április

⁶⁵ Jedlicska P. i. m. 650. l.

6-án Rómába küldött jelentéséből is, mely a magyar hős nevérol még csak említést sem tett.⁶⁶ A néhány nappal később, április 11-én továbbított részletes jelentés már két ízben megnevezte, de ez tulajdonképpen a beérkezett hírek összefoglalóját tartalmazta, főleg Vaubecout elbeszélése alapján.⁶⁷ A történeti hűség kedvéért itt kell megemlíteni, hogy a leglojalisabban még maga Schwarzenberg viselkedett, aki a császárhoz intézett jelentésében kitért fegyvertársára is, amikor azt írta: „Nem hallgathatom el Császári Főnséged előtt, hogy Pálffy úr ezen vállalkozásomban minden tekintetben nagy buzgóságot tanúsított...”⁶⁸, sőt azt sem hagyta szó nélkül, hogy némelyek hátrányos színben akarták hűséges katonáját feltüntetni. A „Wahrhafter Bericht” címmel kinyomatot augsburgi röpiratban elszlatta a rosszindulatú intrikusok különféle kételeyeit.⁶⁹ Schwarzenberg Adolf igen jól tudta, hogy Pálffy nagyszerű kémiszolgálatára és páratlan egyéni vitézsége nélkül — mely utóbbinak volt köszönhető a lóról szállt magyar huszárok mindent elsöprő támadása —, kudarcba fulladhatott volna az egész vállalkozás.

Legfelsőbb helyen azonban másképpen ítélték meg a helyzetet és ez az álláspont a jutalmak kiszabásánál is érvényesült. Igaz, hogy őt is lovaggá ütötték, sőt a magyar rendek kezdeményezésére grófi rangra is emelték, de amíg Schwarzenberg a birtokadományon kívül 100 000 tallért is kapott a császártól, Pálffy Miklós csupán az osztrák rendek nagylelkűsége folytán — kik észrevették az igazságtalan mellőzést — részesült ajándékban. Pazar kivitelezésű, arany díszszerrel tisztelték meg a hőst, akinek ez a figyelmesség többet jelentett, mintha pénzben mérték volna le a haza iránt lerótt kötelességét. Hadvezéri erényei közé tartozó szerénysége folytán szívesebben kitért az ilyen anyagi természetű elismerések juttatása elöl. Bár jó gazda volt otthon és inkább gyűjtögető, birtokgyarapító hajlamú, családja jólétét nem a kardforgatás árán akarta megteremteni. Vitézségéért nem elismerést, vagy jutalmat várt, hanem a haza szabadságának mielőbbi visszanyerését szerette volna cserébe kapni. Katonái tűzbe mentek érte, részben e tulajdonságai miatt, részben mert érezték, hogy sorsukkal jóságos atyjukként törődik. Számptalan esetben sürgette az udvari kamarát, hogy a késedelmes zsoldot utalja ki a harcosoknak, ha pedig nehézségekbe ütközött, nem egyszer a sajátjából előlegezte embereinek járandóságát. Alkapitányai leveleikben ismételten köszönték „a vitézlő néphez való szívességét és jó szívből való fáradságos gondoskodását.”⁷⁰ Sorozatos sikerei egyáltalában nem kápráztatták el, természetes egyéniségét, közvetlenségét nemcsak a kiváltáságosok, hanem beosztottjai és jobbágyai is becsülték benne. Fennkölt gondolkodásáról tanúskodik, hogy a legádázabb ellenség elszántságát is elfogulatlan hadvezér módjára értékelte. Rákóczy Zsigmondhoz küldött tudósításában is a

⁶⁶ Eredeti okirat: Vatikáni levéltár. Fondo Borghese serie III.-a. Vol. 93. C. fol. 115—116.

⁶⁷ Eredeti okirat: Vatikáni levéltár. Fondo Borghese serie III.-a Vol. 93. C. fol. 108.

⁶⁸ Mohl A. j. m. 61—62. 1.

⁶⁹ Mohl Adolf: Győr elesetének és visszavételének irodalma. I. (Győri Szemle. 1934. évf. 6—8. sz. 384. l.)

⁷⁰ Jedlicska P. i. m. 185. 1.

győri vár visszafoglalása körül elszenvedett véráldozatok rövid felsorolása után megjegyzi: „Igazán megmutatták, hogy vitézek laktak benne!”⁷¹

Pálffy Miklós a kivívott győzelem és zsákmány nagyságát sohasem túlozta el. Közléseiben inkább kevesebbet jelentett, nehogy tápot adjon a trón mögött meghúzódó kegyencek aknamunkájának. Említette levelében is — bár címzettje meghitt barátai közé tartozott — óvatosságból 130 lefoglalt ágyúról számolt be, holott a bécsi haditanács hivatalos összesítő kimutatása szerint hozzávetőleg 185 különböző ágyú került a támadók birtokába.⁷² Egyébként ugyanez a jelentés a várostrom hevességét is visszatükrözteti, amikor felsorolásában a törökök veszteségét 1700, a fogságba esett férfiak és nők számát 300 főben állapította meg. Saját részről 400 volt az elesettek száma, de azonkívül sokan megsebesültek — Pálffy szerint kb. ötszázan. A még életben hagyott és kiszabadított saját foglyok száma elérte a százat. A zsákmány gazdagságára elég fényt vet Schwarzenbergnek a császárhoz intézett ápr. 1-i levelében olvasható az a kitétel, mely a vártoronyban talált vert arany súlyát három tonnánál is többre becsülte. Az uralkodó a rengeteg hadianyagon kívül 50 darab válogatott paripát kapott ajándékba, a többit a tisztek és katonák közt osztották fel, ahogyan azt a főparancsnok a vállalkozás előtt megígérte. — Pálffy Miklós minden bizonnyal ebből sem vette ki a maga részét, hogy több jusson katonáinak, kik halált megvető bátorsággal vele együtt küzdöttek a végső siker érdekében. Őt tökéletesen kielégítette az a tudat, hogy a győri vár visszavételénél vállalt feladata harcos életének egyik legragyogóbb hőstette volt, melynek kihatása esetleg döntő fordulatot eredményezhet a törökhódítás további terjeszkedésére. Valóban így is történt, de a sors kegyetlensége folytán ő már csak igen rövid ideig élvezhette a jól végzett munka felemelő érzését és a jobb jövő felé mutató következményeit. 1600 tavaszán a halál kérélnhetetlenül elragadta a haza derék fiát, ki nevét és emlékét örökre belevészte e város dolgos népének hátaltelt szívébe.

⁷¹ Jedlicska P. i. m. 650. l.

⁷² Eredeti okirat: Vatikáni levéltár. Fondo Borghese serie III.-a Vol. 93. C. fol. 110. (Summario particolare.)